

BAJAI HONPOLGÁR

2012. május

XXIII. évfolyam 5. (258.) szám

Ára: 250 Ft

Jánoska-eresztés, 2011. Indulás a kápolna előtt

Fotó: Kothencz Kelemen

Szellemi Kulturális Örökség Napja Baján

Napjainkban az európai helyi közösségek fokozottabb érdeklődéssel fordulnak saját múltjuk, kultúrájuk, örökségük felé. Az UNESCO Szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményének (2003) fontos célja a hagyományokat aktívan őrző közösségek támogatása, megerősítése. Az egyezményhez Magyarország is csatlakozott (2006), és 2009 óta a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum kötelékében működik a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága.

A bajai civil szervezetek a közelmúltban a Jánoska-eresztés hagyományának jegyzékre történő jelölésében kezdtek gondolkodni. A szándékot a Türr István Múzeum is szeretné segíteni. 2012. május 12-én, a Jánoska-eresztés

napján a bajai múzeum és a Múzeumbarátkör Köre Alapítvány a civil szervezetek és minden érdeklődő számára kiállítást, információs napot rendez a Türr István Múzeum emeleti kiállítótermében.

Az információs napon 14-17 óra között előadásokat hallhatnak az érdeklődők. Elsőként Csonka-Takács Eszter, a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szellemi Kulturális Örökség Igazgatóság igazgatója *A szellemi kulturális örökség egyezmény és magyarországi megvalósítása* címmel összefoglalja a program történetét, a jegyzékre kerülés feltételeit. Ezt követően Romsics Imre, a kalocsai Viski Károly Múzeum igazgatója a nemzeti jegyzékre került kalocsai programmal kapcsolat-

ban mondja el tapasztalatait. Az előadások után lehetőség lesz az információcserére, az örökség-programhoz való csatlakozás bajai vonatkozásainak átgondolására. A rendezvényt a témához kapcsolódó kiállítás megnyitásával zárjuk.

A Türr István Múzeum és a Múzeumbarátkör Köre Alapítvány fotópályázatot hirdet amatőr és professzionális fotográfusok számára *Jánoska-eresztés* címmel. A pályázaton archív és saját fotográfia benyújtásával lehet pályázni. A pályázat beküldési határideje: 2012. május 20. Technikai és egyéb feltételek, részletek megtalálhatók a bajai múzeum honlapján: www.bajaimuzeum.hu.

Kovács Zita

A szűz Hold a Sugovica tükrebe néz

Túl a Dunán, az erdő fái közt szél kerekedett, könnyű koraéji szél, és megindult keresztben a szemközti part felé a város irányába, hogy enyhítse a forró nappal itt hagyott fülledtségét. A folyó felszíne apró hullámokat vetett, a víz csobogva csapódott a hajómalom derekához, s néha egy-egy nagyobb fuvalom a tárhajó oldalához lökte a hozzá kötött ladikot. A vízen végig, ameddig a szem ellátott a homályban, szabályos sorakoztak a vízimalmok, mint valami tengeri hajóhad indulás előtt, holott a mélybe levert malomszögek tartós maradást parancsoltak számukra, így őrizve a lapátkerekék és kövek örök körforgásának monoton rendjét.

Megfáradt férfitek heverték a hajóorrban, s bár eljött az ideje, hogy aludni térjenek, mindegyiküknek jólesett maradni még a hűvösödő levegőn. Az öreg egykedvűen pipázott, kalapját a szemébe húzva, a másik, úgy negyven körüli, borostás arcú, a hátát az oldaldeszának döntve az orrtőkét nézte, aztán megszólalt:

– Akármit is mondtok, de a piszkos kölyke jól megfaragta! De honnan vette a formát? Igaz, hogy a Gádoros Gyuri mellyire van sellő tetoválva, de akkor is. Nincs ez a Szecska még tizenhat se, oszt mégis úgy forgatja a bicskát, mintha szobrász lenne. Jani bácsi, mit szól hozzá? – fordult az öreghez.

– Mit tudom én, kire hajaz ez az aszszonyszemély – mondta a vénember, majd fülét vakargatva hozzátette – De azért elnézem szívesen...

– Megmondom én, kire! – szólt a borostás. – Hát a gazda feleségére! Olyan gömbölyű ez itt elül, mint az Ilonka nagyságos asszony.

– Vigyázz a szádra, te! – szólt rá a harmadik, aki a deszkapadlón fektében karját a feje alá tette és a csillagokat nézte. Széles válla szinte szétrepesztette az ingét, s kerekded arcát a rövidre nyírt bajusz öregebbnek mutatta, mint amennyi valójában volt. – Te is kaphatsz egy akkora pofont a Bánáti úrtul, mint a Szecska a sellőért.

– Ha hónap megkapom, tudni fogom, hunnan fúj a szél! – mondta a borostás, majd sértődötten felállt és odaszólt nekik:

– Na, én nem etetem magam tovább a szűnyogokkal. Elteszem inkább magam hónapra.

Kisvártatva az öreg is felkászálódott, pipájából a hamut a vízbe verte, majd megszólította a legényt:

– Ide figyelj, Timár Pista! Jobban teszed, ha kivered a fejedbül azt a lányt! Egy vízi-

molnár magasabbra néz, nem egy csóró parasztfiút választ vejének.

– Jani bátyám! Hát nem a leány választ? – fordult ártatlan szemekkel az öreg felé.

– Sosem is választott. Bánáti Zsuzsi is ahó megy, akit az apja mond neki.

A fiúban bennszakadt a szó, és homlokát a térdének támasztotta. Az öreg viharvert arcában apró szemek bújtak a bozontos szemöldök alá, azokkal nézett szánakozva a fiúra, majd a vállára tette a kezét:

– Most én is elkövetkezek. Jó éccakát!

Mielőtt belépett a házba, ennyit még odabökött:

– Azt a kendőt... meg ne lássa nálad a gazda! Elmúltott a Jánoska-eresztés.

A fiú felállt és az orrtökére támaszkodva nézte a partot. A malomrévben egy máglya tüze, mint a lidércfény, fel-fellobogott az erősödő szélben.

Az a Jánoska-eresztés!

Akkor kezdődött ez a gyönyörűség pokoljárás, amikor május közepén ök négyen, molnárlegények levették a szobrot az oltárról a szentjánosi templomban, és vitték vállukon a vízig. Előttük mentek a lányok talpig fehérben, s azt énekeltek, amit a tavalyiak is, meg az elődök is, minden esztendőben.

Nepomuki Szent János nevét hirdessétek,

dicsérjétek, áldjátok, mind, ti keresztények!

Istennek szolgáját, Krisztus igaz papját,

Ki érette vállalta a vértanúk sorsát.

Zsuzsi hosszú copfja felett virágkoszorú fénylett, s ahogy vissza-visszanézett, mosolyában kivillantva gyöngyfoga fehérjét, az maga volt a boldogság. Mintha a fák is énekeltek volna az út két oldalán.

A pap, nyúlánk fiatalember, akinek ritkás, rövid kecskeszakálla mintha csak azért nőtt volna, hogy álcázza életkorát, összekulcsolt kézzel, szerényen lépkedett aranszálakkal átszőtt palástjában utánuk, de mélyen zengő hangja elért a menet végéig, ahol a többi molnárlegény kullogott az esti multság reményében:

Kínzások a lelked mivel meg nem törték,

testedet a folyóba titkon bevetették,

ám csillagok szolgáltak, melyek beragyogtak,

tested körül éjszaka nagy fényt árasztottak.

A dereglye a szobrot tartó legényekkel, a pappal és a koszorúslányokkal méltóság-teljesen elindult a Sugovicán a város felé. Gádoros Gyuri buzgón írta a nyolcasokat a vízre a hosszú evezővel. Mögöttük a ladikokban a molnár nép, emelkedett hangulatban. Zengett végig az ének a holtág hosz-

szában, vidám is, pajzán is, és szaporán csókolgatták a demizonokat az ünnep tiszteletére, a maguk egészségére, s a fiatalabbja kurjongatott is hozzá serényen.

Átellenben a Vénusz-dombbal a városiak már várták a menetet, s kendőket lobogtatva, kiáltozva követték a vízi alkalmatoságokat a parton. A májusi napfény csillogása a Sugovica tükre, az önfeledt nótászó a csónakokból, a megkonduló harangok zúgása a templomok tornyából, az ünnepelőbe öltözött emberek egymást keresése a zsvajgó tömegben az összetartozásnak azt a ritkán tapasztalható érzetét keltette, hogy itt mindenki fontos, mindenki része valami ismeretlen egésznek, ami összetart, ami egygyé kovácsol, s reményt csillant valami jobb felé, valami szebb felé, ami eddig hiányzott, és ebben az ünnepi pillanatban elérhetőnek, megvalósíthatónak látszott.

A dereglye nemsokára kikötött a főtér alatt, s a beérkező ladikok széles karéjban körbevették. A pap áldást osztott, s a szenteltvíz-tartóból meghintette a szobrot, majd újakezdte a Szent János-éneket. A parton állók is bekapcsolódtak, s a hang megerősödvé szétterült a vízen, onnan fészallt a tér magasába. A ladikokban ülő, sokat próbált, szél cserzette arcú, kemény férfiak kórusa őszintén zengett:

Téged, kit már tisztelünk szentek seregében,

Pártfogónknak szólítunk, légy védőnk az égben...

Zsuzsi ott állt a dereglye szélén, lépésnyire a parttól, s ahogy hátra fordulva elnézett a sziget felé, arcán a lenyugvó Nap fényével, olyan volt, mint a templomi Szűz Mária-kép. Timár Pista megigézve nézte, s nem érdekelte, hogy Hudi Pál, a legöregebb vízimolnár a partra lép az első csónakból, és fogadja a polgármester felé nyújtott jobbját.

– Az áldott bácskai föld jó búzát terem, de maguk nélkül, Hudi uram, ez mit se érne, mert azt a búzát meg is kell örölni, hogy asszonyaink, lányaink kenyeret süthessenek belőle – kezdte szónoklatát a város első embere.

– Ezt mondta tavaly is – dörmögte az egyik öreg molnár, némi derültséget keltve a környezetében.

S amit még hozzátett a szónok, hogy majd ez az új évszázad, aminek az első évét tapossuk, több jót hoz a bajaiaknak, mint az előző, csak szőlámként szállt el az ég alatt. Hitték is, nem is.

Aztán kezdetét vette odafenn a téren a multság. Két cigánybanda is húzta, mert a Hej, Dunáról fúj a szél-t Hudi uram kedvére csak

a szeremleiek tudták elmuzsikálni, de a fiataliságnak mindegy volt, csak szóljon a zene.

A téren mindenfelé zajlott az élet. Sátorosok kínálták portékájukat a városháza elé települve, s azon a sarkon, ahol az Erzsébet királyné útja kezdődött, a körhinta hívta az ifjúságot egy-két fordulóra. Egy deszkapalón szaporázva, mint a nyomtató lovak, suhancok forgatták a szerkezetet, messzire röptetve a láncra rögzített ülőkéket. Az volt a fizetségük, hogy hat-nyolc menet után ingyen felülhettek, s odafent egymást meglendítve riogatták a sváb és bunyevác lányokat, akiknek a kacagása végighullámozott a tömegben. A muzsikások emelvénye körül folyt a tánc, nyüzsgött a sokszínű forgatag, s aki a szálloda emeletéről nézett le a tere, egy kaleidoszkóp pillanatról pillanatra változó mozaikképét látta.

Timár Pista szent áhitattal vitte táncba Bánáti Zsuzsit. Liszteszákokhoz szokott tenyerének a lány dereka olyan törekenynek tűnt, hogy kezdetben alig merte érinteni, később aztán, amikor érezte, hogy a lány keze jól érzi magát az ő vállán, mint a pillét, meg-megemelte egy-egy fordulónál, s amikor egy gyors csárdás után kimerülve borult a mellére és az arcába pihegett, ő volt a legboldogabb ember a széles Szent István téren.

Már égtek a gázlámpák körben mindenfelé, amikor ők egy tánc végén, átlépve a teret a felső korzótól elválasztó alacsony láncot, a meredek partot lezáró buksszössvényhez sétáltak.

– Odanézz, Pista! Látod a Hold képét a vízen? – mutatott a lány a mélybe. – Milyen szépen ringatja a szél a hullámokon! Mintha el akarná altatni, ahogy a Balogné a szomszédban a kisbabáját. Pedig a Hold nem is sír. Ugye, milyen szép?

– Szép, szép. De mért a Holdat nézzem én – kérdezte a fiú –, hiszen te itt vagy, és szebb vagy, mint a Hold, szebb, mint ez az este, és szebb, mint az egész eddigi életem.

A lány ráemelte tekintetét, tündéarcán kivirágzott a mosoly, és Pista mondani akarta volna tovább, de belátta, olyan szépen nem tudja mondani, mint ahogy érzi, ezért inkább nem mondta, csak nézett a lány szemébe, s szeretett volna annak kék tavában elmerülni.

S akkor a lány a kis hímzett kendőt, amit a kezében szorongott, a fiú tenyerébe tette, ráhajlított az ujjait és csak ennyit mondott:

– Ez legyen a tiéd!

Eddig jutott Timár Pista az emlékezésben, amikor észrevette, hogy csónak indult a parttól a malomhajó felé. Bánáti Ignác mártogatta az evezőt a vízbe, s feszített ve-

le a sodrás ellenében. A fiú tudta, hogy a szentjánosi kocsmából jön, s a hajó széléhez sietett.

– Adjon Isten, jó estét – mondta, majd felsegítette a gazdát a hajóra és kikötötte a csónakot. Bánáti nagydarab ember volt, testes, bár nem kövér, s most nehézkesen mozgott. A kalap mindig a fején volt, s aki csak a malomban találkozott vele, nem is tudta, hogy kopasz, mert körben azért megmaradt a haja.

– Megvágta-e az öreg a malomkövet este?

– Igenis, Bánáti úr kérem, megvágta rendesen.

– Te meg mért nem alszol? Dógod lesz hónap.

– Nem vót hiba abban eddig még sose – válaszolta a fiú, s aztán mindketten nyugovóra tértek.

Napkeltekor a part mentén cikázó éhes sirályok vijjogása vert ébresztőt a hajón, s a gazda rövidesen kiosztotta a munkát:

– Laci – fordult a borostás arcúhoz –, te kimész a ladikkal a partra, behozod az öreg Janotkát a búzájával együtt. Nem sok van neki, de már tegnap dél óta vár. Avval kezdünk. A Pista veled megy.

A fiatalember vállára tette a kezét és beírányította a házba.

– Jól figyelj meg mindent, amit mondok! Bemész mihozzánk a városba. A padlásról lehozol öt zsák kukoricát, átviszed a szomszédba, Balogékhó. Ha nincsenek odahaza, lerakod a tornác végibe. Aztán megmondod az asszonynak, hogy a bürtáskámat adja oda, úgy, ahogy van, te meg elhozod, de vigyázzol rá, mint a szemed fényire. Után elmész a Szecska fiúért, és visszahozod ide. Ott lakik a Kiscsávolyi út végén. Mielőtt visszaindúnátok, bemész a patikába, és megmondod a patikáriusnak, küldjön valami szert, mer megbolondulok evvel a zápfogammal, annyira fáj.

Kivett a tárcájából öt pengőt, és a fiú markába nyomta.

– Ebből kitelik. Megértettél-e mindent?

– Meg én, mind egy szóig.

Akkor a molnár megmarkolta az inget a fiú mellén.

– Aztán a lánnyal meg semmi dógod!

A molnár házának kiskapuja nyitva volt, de a komondor pillanatokon belül ott termett, belülről a két mellső lábával megtámasztotta, és éktelen ugatásba kezdett. A hangra jött elő az asszony, és zavarta hátra a jószágot. Szoknyájának alja a jobb lába felől be volt tűzve a korcába, s látni engedte a térdét, s tán azon felül is egy kicsit, de a fiú nem mert odanézni. A pruszlik feszült rajta, két felső gombja szabadon, de az ereszkedni kezdő mellek még mindig formásan mutatták erő-

teljes vonalait. De leginkább a szeme fogta meg Timár Pistát, aki köszönt illendőképpen. Metsző tekintete volt, amelyik számon kér már az első pillanatban, de még nem tudni, hogy mit. A fiú tekintete végigfutott a tornácban, aztán tovább az udvar végéig.

– A Zsuzsit nézed, ugye? Azt ugyan kérészed! – s mintha káröröm rejlett volna a szavai mögött. – Minek gyüttél?

A fiú előadta a parancsot, az asszony meg megmutatta a padlásfeljárót.

– Mindegy, melyik zsákot hozom? – fordult az asszonyhoz.

– Mindegy, csak hozd!

Amikor visszatért a negyedik fordulóból, az asszony megindult előtte a padláslépcsőn. A fiú tétován lépkedett utána, kisé lemaradva.

– Ne, mi van, mitül ijedtél meg? – szolt vissza az asszony, félúton megállva a lépcsőn, s várta míg a fiú utoléri. Pista leszegett fejjel követte. Fent az asszony a kikészített ötödik zsáknak támasztotta a fenekét, és rámosolygott a fiúra.

– Gyerünk hát! Vigyed!

– De hiszen ott áll a nagyságos asszony.

– És így nem tudod? Gyere hát közelebb!

A fiú akkor elindult a mellette levő zsák felé, de az asszony most az elé lépett.

– Micsoda legény vagy, hogy nem tudod levinni! – s táguló szemekkel nézett a fiúra, aki zavarában nem tudta, mit tegyen.

– Közelebb! Közelebb!

Amikor már egészen közel került, az asszony kigombolta végig a pruszlikját, s előbuggyantak hófehér mellei. A fiú arca vérvörösbe borult, s hogy aztán maga hajolt rájuk, vagy az asszony vont a fejét, mindegy is volt már. Már ott feküdtek a zsákokon, s a tapasztalt nő tudta, mit kezdjen a fiatalemberrel. Úgy fogadta magába, mint éhes száj a kenyeret, tavaszi föld a záport. Az asszony fölsikoltott, remegő ajkai ördögi táncot jártak, végül elalélt és boldogan zihált. A fiú felemelkedett róla, aztán hátrafordult.

Tekintete akkor találkozott Zsuzsiéval.

A lány ott állt a padlásfeljáróban, a korlátba kapaszkodott, s a tető cserepei között betűző napsugár rémült szemeibe botlott. A fájdalom eltorzította az arcát, mint aki sikoltani szeretne, de nem tud. A fiú a padlás fényeinek vibrálásában már csak a lány elsuhanó árnyát látta, s ott állt megdermedten, megszegyenülve, megsemmisülve. Az asszony, az anya ott ült a zsák szélén, s meredten nézett a semmibe.

Minden, ami azután történt, szinte öntudatlanul esett. A fiú tette a dolgát, egyetlen szót se váltott tovább az asszonnyal. A bőrtáskával a hóna alatt elment Szecskaért,

aztán a patikába, s a gyerek nem értette, miért nem szól hozzá egész úton semmit. A hajón nem mert a molnár szemébe nézni, amikor átadta a táskát és a visszajáró pénz. A mester meg is szólította.

– Mi a nyavalya van veled, te fiú? Beteg vagy tán? Aztán mit köll csinálni ezzel, ami az üvegben van? Megigyam?

– Nem, isten ments! Azt mondta a patikárius, egy kis gyócsot mártson bele, és azt dugja a likas fogába. De azt is üzeni, húzassa ki inkább, mert csak rosszabb lesz.

Kora reggel még mindenki aludt a hajón, csak az öreg téblábolt odakint, majd visszajött és bekopogott a molnármeesterhez:

– Kelj fel, Ignác! Mintha az Ilonka állna ott a malomrévben!

Bánáti Ignác gyorsan magára kapott valamit, s már evezett is kifelé a partra. Rövidesen visszatért és öltözködni kezdett. Közben a másik kettő is felkelt, és riadtan vártak.

– Míg vissza nem jövök, itt minden úgy menjen, mintha itt lennék!

– Az Istenért, Ignác, hát mi történt? – kérdezte kétségbe esve az öreg.

– Tegnap este a Zsuzsi elment hazulról, s azóta nem látta senki.

Aztán a fiúhoz fordult:

– Beszélte te tegnap avval a lánnyal?

– Nem beszéltem vele, mester úr, egy szót se.

– De láttad?

– Látni láttam. De csak egy pillanatra.

A vízimolnár elment, s ők egész nap csak annyit szóltak egymáshoz, amennyit muszáj volt. Csak a fölséges folyó zúgott odakint, forgatva a lapátkerekeket, s bent a fogaskerekek és a malomkövek surrogása hallott.

Harmadnapra megjött a hír, hogy Zsuzsi holttestét feldobta a Sugovica, egy horgász talált rá, szemben a szállodával a sziget felőli oldalon, a vízre hajló fűzfák lombkoronája alatt. Aznap este Timár Pista is eltűnt. Nem hallottak róla soha több semmit.

A napok, a hetek, a hónapok pedig egyre múltak, új legény került a hajóra, a malomkövek pedig egykedvűen örölték a bűzát és a könnyeket, s a folyó a tengerig so-

dorta a bánatot. Az idő lassan téliesre fordult, varjak tollázkodtak szemben a pörbolyi erdő meztelen fáin, s a molnárép készült már bevontatni a hajókat a téli kikötőbe, nehogy a tavaszi jégzajlás kárt tegyen bennük.

Az öreg János a korán leszakadó estében ott szította pipáját a hajó végében, hátát a ház deszkafalának vetve, s Laci az örök borostájával megszólította:

– Magának a Timár Pista bizalmasa volt. Nem mondott az a fiú magának valamit, mielőtt elment?

– Nem mondott az semmit, csak egyre azt hajtogatta, hogy sír a Hold. Jani bátyám, sír a Hold.

– És mit gondol felőle?

Az öreg hallgatott egy darabig, aztán megszólalt:

– Én csak annyit gondolok, hogy Jánoska-keresőbe indult...

Kisvártatva levette a kalapját és keresztet vetett.

Hamar Péter

A párválasztástól a borsoskalácsgig

A magyar pünkösdi szokások a keresztény ünnepkörhöz köthetőek. Ellenben számos olyan tiltó rendelkezés maradt fenn írásban, amely szerint egy-egy szokás vagy hiedelem csak az elnevezésében kapcsolódik a pünkösdhöz. (Tátrai Zsuzsanna: *Jeles napok – ünnepi szokások*. In: Hoppál Mihály (szerk.) *Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Magyar Néprajz VII. Budapest, 1990. 102-264.) Ilyen tiltások vonatkoznak a pünkösdi királyválasztás, királynejárás, pünkösdi zöldágazás, májusfaállítás, valamint a pünkösdi multságok különféle táncos és játékos szokásaira. (Dömötör Tekla: *Naptári ünnepek – népi színijátás*. Budapest, 1964. 111–138.) Bálint Sándor megfogalmazása szerint „Az egyház, miután az ősi hagyományok mélyen gyökereztek a néplelekben, híveinek azt ajánlotta, hogy a pünkösdi virágzásban a Szentlélek ajándékát ünnepeljék.” (Bálint Sándor: *A parasztlelet rendje*. In: Bartucz Lajos (szerk.) *A magyar nép*. Budapest, 1943. 201-248.)

A Baja melletti Szeremlén szokásban lévő pünkösdi ladikázás az ünnepkör párválasztó, udvarló szokásai közé sorolható. A szokásra K. Csilléry Klára figyelt fel az 1960-as évek elején. A néprajzkutató az adatközlők visszaemlékezései alapján akkor még rögzíthette a szokás 19. század

végi állapotát. Megállapítása szerint a néphagyomány – ugyan kissé megváltozott tartalommal – az 1920-as években élte virágkorát, az 1930-as évek közepére „kiment a divatból”, és az 50-es évek elején szűnt meg. (K. Csilléry Klára: *Pünkösdi leányvezető Szeremléről*. Néprajzi Értesítő XLIII. 1961. 171-179.)

A ladikázás napja hagyományosan pünkösdi hétfőjén volt. Amint Csilléry írja „A leányok templomozás után egy darabig sétálgattak fel s alá a parton, még pedig amióta csak megvolt, mindig a víz mentén húzódozó töltésen, töttésen. Majd hazamentek a leányok, levenni a templomi ruhát, és átöltözni a ladikázáshoz.” Az ünnepet megelőzően a falubeli fiatal legények díszesen faragott evezőlapátot, leányvezetőt ajándékoztak a kiszemelt lányoknak. A rituális ajándékozás egyben invitálást is jelentett a pünkösdi csónakázásra.

K. Csilléry Klárának egyetlen ilyen leányvezetőt sikerült gyűjtenie a Néprajzi Múzeum számára. Az evező keskeny, hosszúka „tallát”, azaz lapátját nyárfából, a mankóját, a „bódét” pedig szilfából faragták. A hengeres nyélre faszöggel erősítették fel merőlegesen a rövid mankót. Az evezőlapátot a nyél közepéig bekátrányozták az idő vasfoga ellen. A lapát mindkét oldalát ékrovással díszítették. Az egyiken

szögletes cserépből kinövő, az egész felületet kitöltő virágbokor látható. A hullámos szárra több szabálytalanul elhelyezett, különböző formájú és mintázatú kerek rozettát, levélféleséget és tulipánt faragott a készítő. A cserepet, a szárat és az egyes virágfelületeket sűrű vonalkázás, illetve négyzettrácsolás tölti ki. A cserép mindkét oldalán egy-egy halmotívum jelenik meg. Az egyik hal vonalkázott testű, pikkelyes fejű, a másiknak a teste vonalakkal rácsozott. Az evezőlapát másik oldalát szívből kinövő virágbokor díszíti. Az etnopszichológiai kutatások szerint a szív és a tulipán együttes előfordulása szerelmi üzenetet közvetít. A faragott tulipán a nőt, a megfordított szív pedig a férfit ábrázolja. (Hoppál Mihály: *Tulipán és szív. Szerelmi jelképek a magyar népművészetben*. Debrecen, 1990.)

Pünkösdkor a szeremlei legények az alkalomhoz illően zöld ágakkal, gallyakkal díszítették fel csónakjaikat. Mikor a lányok a folyópartra értek, a fiúk hangosan kiabáltak: „Gyertök lányok be a ladikba!”. Egyeseket név szerint szólítottak: „Orgyán Éva, té gyere közénk!”. Nagy szégyent jelentett, ha valamelyik leány kapott ugyan leányvezetőt, de nem hívták be a csónakba. Az idősebb generáció asszonytagjai a parttól figyelték, hogy melyik legény kit csalt be a csónakjába, mert ez szerelmi vallo-

másnak is számított. (Solymos Ede: *A pünkösdi ladikázás*. Bajai Honpolgár, 1990. 4.) A fiatal férj is megcsónakáztatta ez alkalommal újdonsült asszonyát. Azok a lányok, akiknek nem volt szeretőjük, egyedül csónakáztak. (Tóth Kálmán: *Szeremle Szeremle*. Baja, 1995. 137.) A jó hangulatról a tamburas, húzóhermonikás zenészek gondoskodtak, akik szintén ladikba szálltak hangszereikkel.

Az ünnepi esemény hangsúlyosabb része a 20. század első harmadában már a ladikázás utáni mulatságra tevődött át. A folyó túloldalán majálist rendeztek bor- és sörméréssel összekapcsolva.

A pünkösdi ladikázás ilyen szokástartalommal egyedülálló a Kárpát-medencében. Hasonló, de nem a pünkösdi ünnephez köthető a szintén sárközi Bátán megtartott kalinkózás. (Domonkos Ottó: *Adalék a pünkösdi ladikázás történetéhez*. Néprajzi Értesítő XLIV. 1962. 323-325.) A bátai fiatalok májusban ugyancsak zöld ágakkal, virágokkal feldíszített csónakokon szálltak vízre, viszont amikor besötétedett, fáklyafénynél tovább folytatták a csónakázást.

Szeremlén az 1950-es évek elején megszűnt pünkösdi népszokás 2000-ben a helyi néptáncsoport vezetőjének kezdeményezésére éledt újjá. Népviselőbe öltözött szeremlei táncosok voltak az ünnep főszereplői. Azóta a faluban minden évben megszervezik a pünkösdi ladikázást. A szeremlei rendezvényre 2005-ben először érkeztek vendég táncsoportok is. A meg-

Fiatal legény indulás előtt

Pünkösdi ladikázás

hívtak között szerepelt az ócsényi Bogár István Hagyományörző Egyesület, a bonyhádi Völgység táncgyűttes és a nagybaracscai néptáncsoport. A táncosok az általános iskolában gyülekeztek és délután fél ötkor indult a menet a Sugovica-partra. Énekszóval vonultak végig a főutcán, külön a kisebb és a nagyobb leányok. A szeremleiek kezükben már nem kivarrott cifra zsebkendőt, rózsás pántlikát, hanem vászonszöttest tartottak, később aztán erre ültek a ladikban.

A folyó parti töltésoldalon padok álltak, melyeket az önkormányzat vitetett a helyszínre a falusiak, látogatók, nézelődők számára. A szeremlei táncosok szülei kalácsot, süteményt sütöttek a rendezvényre és azzal kínálták a bámszokódókat. Az édességek mellé üdítőt vagy bort kínáltak, amelyről a falu vezetése gondoskodott.

Öt óra táján a fiatal legények becsábítottak néhány falubeli leányt a ladikjukba és evezni kezdtek. Mivel a szokásnak ma már nem a párválasztás az elsődleges szerepe, ezért nem csak fiatal párok ültek a csónakokba. Egyik ladikban csak három legény evezett, a másokban idősebb hölgyek is ültek, a harmadikban pedig két fiú és két leány ringott a vízen. A táncsoport többi tagja eközben a kézzel vontatott kompon kelt át a Sugovicán, majd pedig visszajött. A réven a Curgó zenekar és Bácska Banda is helyet kapott, akik a helyi önkormányzat támogatásával húzták a talpalávalót. Tambura és harmónikaszó helyett hegedű, nagybőgő és klarinét hangja harsant fel. A táncsoport táncrea perdült és eközben sárközi népdalokat énekelt. Némi kvaterkázást követően, este fél hétkor indult a közös menet az iskolaudvaron felállított színpadhoz, ahol a táncsoportok néptáncgálával zárták a napot.

A falusi rendezvény a 21. század elejétől borsoskalács fesztivállal egészült ki. A gasztronómiai program a szeremleiek jellegzetes népi ételét, a borsos tejfölbe mártott fonott kelt kalácsot helyezi előtérbe. A könyvtár és falumúzeum udvarán megépített kemencében sül ilyenkor tepsiszámra az ízletes kalács a turisták, faluba látogatók nagy öröme. Az étel nemcsak Szeremle, hanem az északabbra fekvő Érsekcsanád népe is sajátjának tekintti, ami a két falu erős házassági kapcsolataival magyarázható.

Az udvaron felállított színpadot kora délutántól hagyományörző táncsoportok, népdalkörök, népzeneészek népesítik be, és éjszakába nyúló műsorral szórakoztatják a nagyérdeműt. A rendezvény időpontját napjainkban már bizonyos kényelmi szempontok is szabályozzák. Az eseményt ugyanis nem a hagyományos pünkösdhétfőn tartják, hanem az azt megelőző vasárnapon, hogy a távolabbról érkező vendégeknek, turistáknak és persze a helyieknek se másnap kelljen megkezdeniük a munkavégzést, hanem a hétfői nap kipihenhessék mulatozás fáradalmait.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a felújított szokás „népi” kezdeményezésre, a helyi vezetőség közreműködésével született újjá az ezredfordulón. A néphagyomány a 20. század során folyamatosan folklorizálódott, változáson ment keresztül, megváltozott szokástartalommal él tovább napjainkban. A rendezvény esetében iskolapéldát látunk arra, mi módon lehet a 21. század elején egy kistelepülés közösségi kapcsolatait és a helyi identitást erősíteni. A szokás jövője a ladikázást követő közös falusi mulatozásban, közösségépítő, valamint „népünnepély” szerepében sejtethető. A szellemi kulturális örökség nemzeti jegyzékén méltó helye lenne a szeremlei pünkösdi ladikázásnak!

Kothencz Kelemen

Feketén – fehéren

A Duna Fotóklub kiállítása

Ahogy sétáltam a Duna Fotóklub fekete-fehér fényképei között, lassan, de egyre határozottabban az az érzésem támadt, hogy nem egy kiállítás falra akasztott képeit nézem, hanem fények és árnyékok, színek és hangok, sorsok és lehetőségek titkait kutatom. Aztán már egészen biztos lettem benne, hogy alapvetően csak két dolog foglalkoztat: a fény és az árnyék meghatározta valóságmetzetek. A fény és az árnyék, a világosság és a sötétség, az anyagi és a szellemi létezés, s nem csak pillanatnyi jelenlétemben, benyomásaimban és kósza gondolataimban, hanem azokon túl is, hogy egész gondolkodásom, ismereteim és tapasztalataim ezek kontrasztja nyomán jön létre, amiről ugyan tudom, hogy biztosan nincs így, de most elhittem.

A Duna Fotóklub kiállítóinak: Bolvári Csilla, dr. Cseh László, Félix Áron, Fischbäckné Horváth Ildikó, Jäger Zoltán, Gorotyák Daniella, Kémenes István, Kiss Virág, Kiss Roland, Komár Pál, Ligeti László, Sramó András, Tamás József, Tóth Ferenc fotográfiai előtt az ember kénytelen elhinni, kénytelen hinni abban, amit lát, különben hogyan lehetne, hogy egy vizet kannákba töltő gyerekcsapatról ugyanolyan drámai történetre asszociál, mint az ágyán kutyájával ülő idős bácsi portéja kapcsán? Hogy teljesen mindegy, hogy Afrikában jár-e vagy a Duna partján, Erdélyben vagy egy bácskai kisvárosban, mert ugyanazok a nagyszerű vagy kevésbé magasztos szimbólumok sejlenek föl benne, amik az emberi civilizáció meghatározói. Mintha nem is fekete-fehér fotográfiaikat látna, hanem súlyos, nagyon gondosan megfogalmazott tömondatokat, Örkényegyperceseket olvasna. Nem hosszú történeteket vagy tanulságos mítoszokat, hanem olyan esszenciális bölcsességeket, amelyek egy-egy elröppenő pillanat nyomán fogalmazódtak meg, s amelyekkel nem feltétlenül ért egyet, de mindenképpen gondolkodásra készítenek.

Hogyan lehet egyszerre kifejezni fényképen azt, amit az ember lát, gondol és érez? Azt hiszem, ezek a képek maradéktalanul megválaszolják ezt a mindnyájuk számára ars poeticaként is értékelhető kérdést. Az alkotók munkáinak minden egyes darabja láttán átérezhető és átélhető az a hangulat, az a pillanatképbe rögzített varázs, melyet csak a fotográfiaát szenvedélyvel szerető és művelő alkotó képes rögzí-

teni. Az átélt élmények, emlékek, hangulatok, érzések, gondolatok nemcsak a kép látható keretei között olvashatók, de a fekete-fehér papírlap mögött továbbívelő organizmusokat is sejtetnek.

A kiállított alkotások fekete-fehér egyszerűségükben, gondolati tisztaságukban ugyan egyszerűsíteni akarnak, de nem szégyényíteni. Tömören kifejezni, de nem leszűkíteni. Mert így többet tudnak elmondani a valóságról, mint egy részletező történet. A képeken minden egyes témának, részletnek, vonalnak, formának, tónusnak elengedhetetlen szerepe van.

A Duna Fotóklub 14 alkotójának 35 fotográfiája számomra, nem ezzel a művészeti ággal foglalkozó számára egyébként minden nagyszerűségük ellenére fölvetik azt a problémát, hogy a művészetek közül talán a fotográfiának, a fotóművészetnek kell leginkább megküzdnie a valósággal a hiteles ábrázolásért. Hogy a valóságból akár észrevétlenül, akár brutálisan, akár humorral, rafináltan, akár ironikusan ragadja ki a lényegét, ami műalkotássá válhat. A fotográfus a valóság sokszínűségéből az egyetlen igazit, a relatív igazságból az egyetlen valódit akarja fölmutatni, illetve azt a pillanatot keresi, amelyet megörökítve a katarzis később bármikor átélhető.

Gorotyák Daniella *A másik oldal* című képén a román boltívvvel határolt sötétség uralkodik, csak a fotó két oldalán és fölül homályosan jelennek meg a sápadt falak, ám a kontraszt hatás mégis inkább annak a boltív alatt megvillanó fénynek, s a fényben fekete pontként távolodó alaknak köszönhető, ami így élet és halál közt fénylik, s abból az ősi titokzatosságból szikrázik felénk, amit a halál iránti félelemmel vegyes olthatatlan kíváncsiság és bizonytalanság jelent a kortárs kultúrában. De ugyanez az egyszerű, kontrasztthatásra alapozott titokzatosság jelenik meg Kémenes István *Örvény* című fotóján is, melynek szinte teljes képfelületén egy ütött-kopott, mégis ékszerként fénylő téglafal látható, aminek az alján, egy csatornafedélen keresztül ki tudja, merre folyik tovább az élet vize.

Fischbäckné Horváth Ildikó *Belvárosi ívek*, Tamás József *Kisváros* és Jäger Zoltán *Türr-kilátó* című alkotásukkal, drámai kihívásként értékelve honpolgárságukat, Baja jellegzetes, ikonikus épületeinek, szimbolikus formáinak képi megörökítését nagy odaadással, valóságos művészetfilozófiai

alapállásból kiindulva készítették el. Nem kívülállóként vagy egy profi rutinériájával dolgoztak egy-egy épületen, egy városrész, egy utcakép megörökítésén, de még csak nem is egy odalátogató idegen őszinte érdeklődésével vagy érzelmi túlfűtöttségével, hanem egy organizmus aktív részeseként, akik egy bonyolult, sok minden által meghatározott viszonyrendszer különböző összetevőiről beszélnek, és azokat tárják föl.

Dr. Cseh László *Kincs a víz* című képpel képes arra, hogy egy afrikai falu kútjáról készített közelképben fölmutassa mindazt, ami köré részben tudatosan, részben ösztönösen egy emberi közösség szerveződik – a háttérben, a műanyagkannákkal sejtetve az évszázadokat összemosó civilizációs megszállást; ahogyan Kémenes István *Egyszemélyes folyó* című képével egyszerre mutatja be a miszticizmust és az elidegenedés kultúráját.

Kiss Virág, Bolvári Csilla, Kiss Roland egy-egy képpel a költészetig is eljut, s ez a megállapítás akkor is igaz alkotásaikra, ha nyilvánvaló azok beállítottsága. Ilyen képek a *Képmás*, az *Érintetlen*, a *Kezemben a jövő*. A képek kompozíciói látszólag egyszerűnek tűnők, mégis mindegyik mélyén, a felszín alatt a metaforikus háttér tovább rajzolódik, nyugodt felszínük alatt vibrál a bizalmasan közkinccsé tett „magántulajdon”, a büszke és őszinte tetszeni vágyás.

Félix Áron a *Támadás* és Fischbäckné Horváth Ildikó *A nagy ugrás* című képének feszültsége az első ijedt pillanaton túl a jól kifejezett mozgás és vidámság, a játék örömeinek felszabadultságával ajándékoz meg. A kompozíciók nem túl egyszerűek, de végtelenül tiszták. Bár sok részletet tartalmaznak, nem vonják el a figyelmünket a főszereplőkről.

Komár Pál, Ligeti László, Tóth Ferenc, Gorotyák Daniella, Kiss Virág, Tamás József fekete-fehér, érzékeny, klasszikus portréi példái annak, hogy a minőséget nem a portréalany, hanem a megfogalmazás adja: a lényege az emberi arc, s a lencse tükrében a fotográfus visszacsillanó huncut kacscintása.

Dr. Sramó András mennyországba vezető útját „kövező” lépcső az ipari, individualista, környezetszennyező civilizáció lépcsője. Az emberi test és lélek számára mérgező piszok, térhiány, csupas, tárgyiasult, funkcionalista világra, s a szín, fény, érték nélküli világunk korrodálódására hívja fel figyelmünket.

A Duna Fotóklub alkotóinak tájképei, természetképei (mely talán a legközelebb áll a képzőművészethez) pedig nem csak a természet szépségét emelik „reflektorfénybe”. Általuk alkotóik arra törekednek, hogy megörökítsék a gyakran csak néhány percig, olykor csak néhány másodpercig tartó jelenségeket. Azt a pillanatot, amikor a fény, az időjárás és a táj összefog, hogy

megteremtse egy csak a szenvedélyes „látók” számára átélhető szépséges jelenetet.

A modern fényképezőgépek, mindnyájan tudjuk, képesek a legmagasabb technikai színvonalú képminőség előállítására. De a legjobb, legmodernebb, legfelszereltebb, legdrágább kamerák sem tudnak fotókat, fényképeket varázsolni, mert erre csak a készülék mögött álló ember képes.

Ő az, aki a világról szerzett ismereteit, érzéseit, gondolatait, reményeit, hitét kézzel fogható, szemmel látható képpé képes komponálni. Arról pedig, hogy hogyan lehet emóciókat emulzióban előállítani, a Bácskai Kultúrpalotában, a Duna Fotóklub kiállításában 2012. május 6-ig minden látogató meggyőződhet.

Kovács Zita

A Duna Fotóklub kiállításának díjazott képei

*I. helyezett
Tóth Ferenc: Kapcsolat*

*III. helyezett
Gorotyak Daniella: Busójárás, 2012*

*II. helyezett
Kémenes István: Egyszemélyes folyó*

*A zsűri különdíja
Ligeti László: Sorsok*

Telcs Ede önéletírása

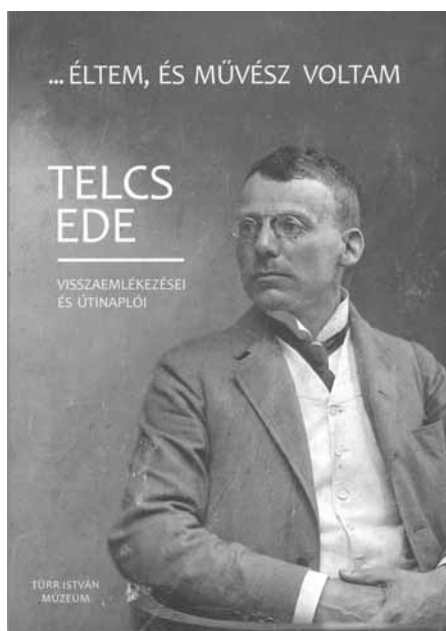
...éltem, és művész voltam

Telcs Ede visszaemlékezései és útinaplói. Türr István Múzeum, Baja, 2011, 349 l.

1952. január 1-jével Ortutay Gyula, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának elnöke rimánkodásomra és barátainnak, Barabás Jenőnek meg Katona Imrének közbenjárására száműzetésemből, a messzi Karcagról áthelyezett a korábbi (és mai) lakóhelyemhez, családomhoz (ifjú feleségemhez is), Szőreghez közeli Makóra. Itt is, mint Karcagon a múzeum nevét (ott Györfly Istvánét, itt József Attiláét) és egy háborút átvészelt tárgyakból álló kicsinyke tárgyi anyagot találtam. Közte volt egy szép bronz női mellszobor, amely – mint megtudtam –, Hollósy Kornéliát (1827–1890), a 19. század híres magyar operaénekesnőjét, 1852-től Lonovics József (1824–1902) Csanád vármegyei főispán feleségét ábrázolja. Megtudtam, hogy Telcs Ede (1872–1948) alkotása. A művész nevét, nem szégyellem bevallani, akkor hallottam először. A régi, államosított Beretvás-ház szárazkapu-bejáratában posztamenset készíttettem, s föltettem rá a remek szobrot. Ott ment el előtte mindenki, aki bejött a múzeumba, míg az öreg „fordított házat”, hogy helyet adjon az új múzeumépületnek, le nem bontották. Telcs Ede kitűnő alkotása 1978 óta méltó helyen, a városháza bejárata mellett látható.

Legnagyobb meglepetésemre Telcs Ede, amikor rendre beszámolt jelentősebb alkotásainak sorsáról, születéséről, e sikerült szoborról említést nem tett. Szintúgy az életművét ismertető, méltató művészettörténészek sem. Makó helytörténeti irodalmában sem találtam fogódzót a szobor születéséről. Levéltáros barátaim sem ismernek forrást róla. Történetéről annyit lehet tehát tudni, hogy a Csanád vezér (akkor Dessewffy Sándor) téren fölépült, 1903. augusztus 18-án megnyílt Hollósy Kornélia Színház előcsarnokában állították föl. Úgy látszik, külön avatása, leleplezése nem volt. Ma már senki nem emlékszik, a veszélyessé vált épület bezárásakor (1938) vagy lebontásakor (1941) mozdították-e el helyéről, és tették a Csanád Vármegyei Történelmi és Régészeti Társulat gyűjteményébe, ahonnan örököltém.

Baja szépen ápolja szülőföldének örökségét. Bár Telcs Ede csak két évig volt a város lakója, mert szegény zsidó suszter apja családját a jobb megélhetés reményében Szabadkára költöztette, így a művész eszmélkedése, beszélni, írni, olvasni tanulása, nyilván mű-

vészi hajlamainak kibontakozása is az élete derekán Szerbiához került városban zajlott le, a Duna-parti város, amelynek szintén volt bunyevác színezete, ma is magáénak tekinti. Az egykori múzeumigazgató kollégám, Solymos Ede monográfiát írt róla (1966), utóda, szintén kedves barátom, Kőhegyi Mihály, a Kner Imrével való levelezését tette közzé. (1993). Most pedig Merk Zsuzsa muzeológus Rapcsányi László szerkesztői közreműködésével a három felől – hazai, svédországi, ausztráliai lelőhelyekről – megszerzett kéziratok gondos összeállításával és alapos lapalji, tárgyi magyarázó jegyzetekkel a lehető legteljesebb önéletrajzot jelentette meg az értékes helytörténeti sorozat, a *Bajai Dolgozatok* 16. köteteként. (Ingyen propagandáról mondtak le, amikor elmulasztották a sorozat megjelent számait, sőt esetleges kiadásra tervezett köteteit az erre kínálkozó, üresen maradt 350. lapon fölsorolni.)

Telcs Ede nem minősíthető különlegesen kiváló szépírónak, de rokonszenvesen, jó magyarsággal, közérthetően tudott írni. Köszönettel tartozunk neki, hogy 1942. szeptember 29-én nekilátott életének tanulságait írásba rögzíteni, és 1947. július 17-éig kitarítan folytatta. Pedig nem munkakedvre derítő évek voltak ezek. Háborús évek mindnyájunk számára, akik már éltünk, de az ő számára különlegesen elkésérítő idők, a zsidótörvények egyre súlyosbodó kora. Szerencsére 1929-ben vállalta, hogy Horthy Miklós kormányzásának tizedik évfordulójára a

herendi porcelángyár megbízásából, amelynek attól az évtől művészeti vezetője lett, porcelánból medalliont készített. Horthy kétszer egy-egy órát ült neki modell. Ezért írhatta: „talán ennek a Horthy mintázásával eltöltött két órának köszönhettem, hogy 1944-ben életben maradtam” (210).

Horthyról nagyon tárgyilagos, zsidótól manapság szokatlanul elfogulatlan véleménye volt. Többször hangoztatta, hogy politikával sosem foglalkozott, de nem hallgatta el, hogy a fehérterrorral sosem értett egyet, sőt elítélte (208). Ám elismerte Tisza István és Horthy Miklós jelentős szerepét történelmünkben, ha ez a szerep „a leggyászosabbak közé tartozott is” (uo.).

Egy helyen azt vallotta: „aktív zsidó és szenvedélyes magyar voltam” (49). Rokonszenves vallomás, mint ahogy Telcs Ede egész élete, magatartása, művészete méltó rokonszenvünkre. A könyv címlapján látható fényképén nincsenek jellegzetesen „zsidós” embertani jegyei. Stróbl Alajos, akinél először jelentkezett, hogy tanítványa szeretne lenni, szintén nem látott rajta ilyen vonásokat, s csak amikor kérdésére Telcs Ede azt válaszolta, hogy zsidó, akkor szontyolodott el, s háritotta el magától a mester szerepét (46). Pedig előbb a rajza tetszett Stroblnak. Zala Györgynek már nem voltak előítéletei, vállalta Telcs Ede-t, de őt meg később, amikor tanítványának vele vetélkedő tehetségét fölismerte, féltékenysége befolyásolta. Ezért romlott meg kapcsolatuk.

Pedig Telcs Ede ösztönösen törekedett a magyar művészet hiteles képviselőjére. Nemcsak a különféle pályázatokon, amelyek történelmünk jeles alakjait kívánták megörökíteni, de jól megfigyelt, remekül elkapott, jellegzetes népi figurák ábrázolásával is.

Igaz, megfigyelhető, hogy szűkebb baráti köre hitsorsosaiból és szabadkőműves társaiból került ki. Életrírában is névtelenül hagyta azt a szabadkőművest, aki bécsi tanulmányait évről évre anyagilag támogatta. Ezért nem csodálkozhatunk, hogy utóbb tagja lett a Reform páholynak, majd 1901-ben alapító tagja a Petőfi páholynak. (Ezt én is az *Új magyar életrajzi lexikon*ból tudom; Telcs Ede nem írt róla, és ez is érthető: azokban az években nem dicsekedtek az emberek ezzel.) De művészeti ízlése is egyszerre korszerű és magyar; nem kozmopolita, modernkedő, hanem józan, realista. Három úti-

naplója, amely távirati stílusban rögzíti 1926-i, 1929-i és 1930-i külföldi útjainak élményeit, megérdemelné, hogy megfelelő nyelvre lefordítva az illetékes ország művészettörténetészei számára hozzáférhetővé váljék, hisz bizonyára számukra még érdekesebb, sőt tanulságosabb lehet a magyar művész önzetlen, elfogulatlan állásfoglalása. Az engem is meglepett, hogy a középkori keresztény művészet alkotásaiért mennyire tudott lelkesedni. A barokkot nem nagyon szívelte, de a régi román építészetet, szobrászatot, a gótika nagy teljesítményeit mindig méltatta. Jellemzőnek tartom pl. ezeket a megállapításait Ravenna látnivalóiról:

„Az érseki palota kápolnája, a keresztelő-kápolna, az arianusok kápolnája is felejthetetlenek. Theodorik síremlékét ma nem néztük meg. Mindezen szépségek között a Classe bazilika a legnagyobb. Térhatása megdöbbentő. Színben, formában szebbet álmodni sem lehet. Szerettem volna minden egyes részletét memorizálni, és annyira az elmémbe vézni, hogy lehunyva szemmel bármikor láthassam. Mennyi marad meg, mennyit viszek magammal? Majd elválnak...

Nagyszerűek, monumentálisak a szarkofágok. Mind jobban látom és érzem, hogy a művészetet nem lehet megtanulni, vagyis jobban mondva nem az a művészet, amit a tehetséges ember megtanul, hanem az, amit magával hoz. A primitívek óriási művészek, pedig keveset tudnak. A művészet ösztön, melynek a sok tudás gyakran árt. A tudatos gyakran letörli az ösztönös himporát. Pedig – az érték” (248).

Telcs Ede, a szegény kis zsidó suszter Iszentől áldott tehetségű fia, a magyar nép legalsó társadalmi rétegeiben fölnőtt, „szocializálódott” művész, őszintén képviselte a magyarságot, a népet. Ezért tartom ropant szomorúnak, hogy ezt a művészt és a hozzá hasonló írókat, tudósokat, művészeket, akik a 19. században és a 20. század első harmadában legjobb szándékkal törekedtek a magyarsághoz alkalmazkodni, a nemzetet alkotásaikkal szolgálni, szimpla műszóval: a magyarsághoz asszimilálódni, a beteg korszellem, főként a hitlerizmus hatására szélsőséges, felelőtlen, embertelen, sőt istentelentel honfitársaink elvadtították tőlünk. Telcs Ede ekkor sem fordult a magyarság ellen, nem disszimilálódott, mint manapság annyian, csak végtelen szomorúsággal vette tudomásul, hogy így háláltuk meg, amit egy életen át művészetével tett a magyarságért. Önéletrajzában többször is említette „születési handicapját” (47, 78, 158, 199, 218–220), amely őt szerénységre készítette. Amikor a miniszterterviselet, sokoldalú művész, az erdélyi arisztokrata Bánffy Miklós, akivel közös alkotásaik is voltak, ismételt magyar nemességet ajánlott föl neki, következetesen elhárította. „Végre is – írta keserű gúnnyal – Bánffy engedett, s én így estem el a magyar nemességtől, pedig milyen jól állott volna az 1944-ben a sárga csillaghoz, amivel hazánk akkori vezetői tüntettek ki” (172).

Telcs Ede írásait elől-hátul kiegészítő tanulmányok és adattárak teszik jobban értelmezhetővé. Már-már kiment divatból

(mert munka és költség) a névmutató; ebben a kötetben hasznosan szolgálja a későbbi fölütés, keresés lehetőségét. Beke Lászlónak, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézete igazgatójának ajánlására nem volt szükség. Vincze Gabriellának Telcs Ede munkásságát összefoglaló bevezető tanulmánya („Egész munkásságomban csak meggyőződésem szavára hallgattam”) annál hasznosabb, különösen az életműről készült irodalomjegyzék. Nélkülözhetetlen Merk Zsuzsa számadása a fölhasznált kéziratok sorsáról és lelőhelyéről.

A kötet végén, a függelékül közölt három útinapló után, a mellékletek között ismét Merk Zsuzsa összeállítása következik, ezúttal Telcs Edének a bajai múzeumban őrzött szépszámú művéről. Nagyon jó szolgálatot tesz mind az átlagolvasónak, mind a művészettörténész kutatónak Vincze Gabriella lexikona azokról a művészekről, akiket Telcs Ede írásaiban megemlít. (Főleg volt őket kétféle osztani: magyarokra és külföldiekre. Megtalálásuk mindig egyszerűbb, gyorsabb, ha nevük egyetlen betűrendben üthető föl.) Tanulságos Telcs Ede bátyjának Ausztráliában élő unokájától, Szelezky Antaltól kapott családfája is az utódokról.

Említettem már a kitűnő magyarázó jegyzeteket. Azt azonban el kellett volna dönteni, hogy mikor hunyt el Telcs Ede? Július 17-én, ahogy a 230. lapon olvassuk, vagy 18-án, ahogy a 7. lapon?

Péter László

Múlt és jelen Regőcén

III. (befejező) rész

Az 1980-as évek második felében a Kelt-Európán végigsöpört politikai változások nem hagyták érintetlenül Jugoszláviát sem. Joszip Broz Tito integráló politikájával ugyan el tudta kerülni a nemzetiségek közötti szembenállás előtérbe kerülését, azonban az 1980-ban bekövetkezett halála utáni vezetők a jugoszláv érdekekkel szemben egyre inkább csak saját tagköztársaságuk prioritásait képviselték. A nemzeti és nemzetiségi ellentétek súlyos fegyveres konfliktusokhoz vezettek, ezekben állampolgárságuk okán kézbesített katonai behívójuknak eleget téve regőcei magyar férfiak is kénytelenek voltak részt venni. Az 1991-ben kirobbant délszláv háború következményeként az ország elemeire hullott szét, a változásokat jól szemléltetik

a magyar-szerb országhatár jelei. A négyzetes csonka gúla alakú és fehérre festett határkövek Szerbia felé eső oldalán latin betűkkel az SFRJ (Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság) feketére festett betűiből előbb SRJ (Jugoszláv Szövetségi Köztársaság) lett, erre később a Szerbia és Crna Gora (utóbbi másik neve Montenegró) cirill betűs rövidítését tartalmazó táblát csavartak, amelyet az államszövetség felbomlásával a jelenlegi PC (Szerbia Köztársaság) cirill betűs monogrammal ellátott fémlapra cseréltek.

A regőcei plébániára 1929-ben adminisztrátorként került Wier János hosszú ideig szolgálta a település katolikus hívóit, 1957. január 9-én esperes-plébánosként hunyt el. Utána ideiglenes megoldásokkal

látták el az egyházközséget (például a karmeliták jártak ki Zomborból), majd 1961 és 1963 között Holló András volt a plébános. A korábban már említett Brandecker Gergely 1963-ban lett Regőce, valamint a szomszédos Őrszállás híveinek lelkipásztora és 1981-ben plébánosként vonult nyugállományba. Utódai közül a két egyházközséget plébániai kormányzóként 1981 és 1993 között Széll József, 1993-tól 1995-ig Szeles Oszkár gondozta. Az előző települések mellett Egedi Antal atya már Nemesmiliticset is ellátja (jelenleg is, az első években plébániai kormányzóként, majd 2000-től plébánosként).

A regőcei katolikus templom 2. világháború utáni első jelentősebb külső felújítását 1959-ben végezték, akkor a hívek szá-

ma 900 körül mozgott (közel kétharmad részük magyar, a többi horvát anyanyelvű volt). Az 1960-as évek második felétől az egyre kedvezőtlenebb demográfiai folyamatok nyomán kezdődött meg a katolikus hívek számának csökkenése, és a paphiány miatt előbb két, majd három településnek lett közös lelképásztora (kezdetben Órszálláson laktak, Egedi atya jelenleg már Nemesmiliticsről látja el a másik két települést). A kialakult helyzetben (amikor már nem lakott lelkész a településen) kapott kiemelt szerepet 2004-ben bekövetkezett haláláig a regőcei Illés Pál kántor, aki Órszálláson is hasonló feladatokat látott el. Az akkori közvélekedést hűen tükrözi a korabeli újság részlete: „Mondogatják is a hívek: A két plébánia összetartozik, mert egy a papjuk és egy a kántoruk.” (Cs. I.: *A küszködés folytatása Regőcén*. In: Hitélet. 1990. július-augusztus, 20. oldal). Korábbi segítőként – a kántor elhunytja után – Drobina Tibor sekrestyés intézte tovább a plébános mellett az egyházközség ügyesbajos dolgait. Halálát (2008) követően Rabata Tibor szerint „úgy esett”, hogy azóta ő és családja tehetik ugyanezt. A közösségért sokat tesz még Drobina Margit, Drobina Nándor, Illés János, Illés Pálné (Tréza néni), Kanyó Tibor, Kovács Károly, Kovács Lajos, Nagy János, Rabata Ilnka és Rabata Imre, valamint a munkákból aktívan kivette részét a közelmúltban elhunyt Csernyák Péter. Napjainkban a regőcei templomban – ha nincs gyászmise, vagy egyéb rendkívüli esemény – hetente egy alkalommal, vasárnap 1/2 12 órakor mondanak misét, amelyen mintegy 30 katolikus – zömében magyar anyanyelvű – hívő vesz részt. A 2011-es szerbiai népszámlálás szerint a településen 2017 lélek lakik; a katolikus hívők száma 160 körüli, anyanyelv szerint közülük mintegy 150-en vannak a magyarok, a többiek horvátok.

A 2000-es évektől rendeződő szerbiai politikai viszonyok a regőcei magyarok életében pozitív, jövőbe mutató folyamatok elindítóivá váltak. A 2. világháború után kényszerűségből elszakadt német anyanyelvű hívek nem feledkeztek meg korábbi otthonukról: anyagi támogatásuknak köszönhetően – Rettig Ádám kezdeményezésére – még az 1980-as években felújították és korszerűsítették a katolikus templomot, elektromos toronyórát szereltek fel. A munkákból adományokkal és a mesterek mellett dolgozva a helyben maradt hívek is kivették a részüket. Az első katolikus sírkert a falu déli részén, közvetlenül a pravoszláv temető mellett volt. Megtelése után a jelenlegi 1836-ban Regőce nyugati részén, a Kálvária melletti közlegelő területéből jelölték ki, szomszédságában pedig a napjainkra már cserjékkel benőtt izraelita temetőt. Kovács Nep. János könyvének 25. oldalán feljegyzett egy kapcsolódó tragikomikus történetet. Minden bizonnyal nem ismerte a vonatkozó szólásmondást a temető mellett árkot ásó munkások közül Vildbauer Péter, mert megjegyezte, hogy „ő csak arra kíváncsi, ki lesz az első a ki ide temettetni fog.” A korai öregedésnél még rosszabbul járt: hamarosan kolerában betegedett meg és 1836. szeptember 10-én őt helyezték elsőként a sírkertben örök nyugalomra. A katolikus temető a 2. világháború után elűzött német lakosság hiányában részben gondozatlanná vált, és a Kálvária-dombján a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére Schindler Sebestyén adományából épült és 1861. július 14-én felszentelt kápolna (tömérdek nép jelenlétében fényes szertartással Herold János prépost, bajai plébános áldot-

ta meg), valamint környezete a karbantartások elmaradása miatt az ezredfordulóra teljesen romos állapotba került. A Moric Mile polgármester vezette település először a pravoszláv temetőt tetette rendbe, majd a katolikus következett: 2004-2005-ben újjáépült a kápolna (halottasházként is szolgál), és eléje fedett ravatalozó készült. Jóllehet a regőcei katolikus hívek lélekszámukban fogyatkoznak, adományaiknak, továbbá az elszármazottak támogatásának és az egyházközségi ügyek rátermett intézőjének, valamint segítőinek köszönhetően az építkezések-felújítások tovább folytatódhattak. A korábban a stációsor végén, a kápolna előtt álló, részben megsemmisült Kálvária-szoborcsoport – a szükséges javításokat után – a ravatalozó előtti tér jobb oldalán kapott új helyet, a bal oldalon helyi kivitelezésben fémszerkezetű haranglábat állítottak, amelyen megszólalt a korábban összedőlő kápolna tornyából megmentett harang. Felszentelésük ünnepi szentmise keretében 2009. szeptember 15-én történt. Utóbbi mögött rövidesen elkészült a temetések előtt a halott mellett virasztók kiszolgálását segítő kicsiny melléképület.

A felújított Kálvária-szoborcsoport megáldása 2009-ben (a három keresztet eredetileg 1855-ben Schindler Sebestyén adományából emelték)

A Kálvária romos szoborcsoportja és kápolnája 2004 áprilisában

Az újjáépített kápolna az előtte kialakított fedett ravatalozóval

Az elkészült harangláb, mögötte már szerkezetkész a virrasztóknak szánt épület

A temetőben 1854-ben közadakozásból állított kereszt felújítása a hitélet erősödésével és az egyházközség épülésével a következő évben vált lehetségessé. A Fájdalmas Szűzanya ünnepén (szeptember 15-én) a kápolnánál a környékbeli papok együtt mondtak misét, utána a hívők templomi lobogókkal és gyertyákkal az ismét a régi pompájában ragyogó kereszthez vonultak, ott történetének ismertetése, végül a felszentelés következett.

Egy hívőközösség életében fontos momentum, ha tagjai közül valaki a papi hivatást választja. Különösen igaz ez abban az esetben, ha az egyházközség létszáma viszonylag kicsi. A regőcei születésű, válásos családban született és nevelkedett Drobina Gábor (édesapja a cikkünkben már említett Drobina Tibor sekrestyés-

gondnok) már korán elhivatottságot érzett Isten szolgálatára. Az általános iskola elvégzése után a szabadkai Paulinum Püspökségi Klasszikus Gimnázium és Kollégiumban tanult tovább. Az érettségi vizsga után három évig Egerben képezte magát, majd tanulmányait a Szegedi Hittudományi Főiskolán folytatta, emellett egyházi zenével is foglalkozott. Szülőfalujának templomában dr. Pénzes János megyéspüspök 2010. december 26-án diakónussá, majd 2011. június 29-én a szabadkai Szent Teréz székesegyházban áldozópappá szentelte. Az ifjú lelkipásztor új-

miséjét július 2-án Regőcén mondta, jelenleg a zombori Szentháromság plébánia káplánja. Öröndetes továbbá a két keresztény valláshoz tartozó és eltérő anyanyelvű emberek együttélése, valamint egymás tisztelete szempontjából bizakodásra ad okot, hogy az újmisére eljött az őrzállási születésű Irenéj Bulović, a pravoszláv egyház Újvidéken székelő bácskai püspöke, és kíséretében megjelent Lugonjić Slavoljub, Regőce és a szomszédos őrzállás pravoszláv eklézsiáját is ellátó pópa. Az ünnepi alkalmak a regőcei templom állapotával kapcsolatosan további odafigyelést-törődést tettek szükségessé. Adományoknak köszönhetően már a 2009-2010-es évek alatt sor került a templom oltára alatti, korábban már többször feltört és kirabolt Kovách-kripta rendbetételére. Ugyanakkor a szentmisék megfelelő zenei háttérének biztosítása megkívánta az orgona felújítását, amely a Baján letelepedett, de az apai ágon regőcei őssökkel bíró Preininger György, és felelősége Rozália asszony anyagi támogatásának köszönhetően vált lehetségessé (a családnév a falu genealógiai könyvében a 19. század elejéig, a Kovách-féle telepítés idejéig vezethető vissza).

A temetőkápolna felszentelésének 150. évfordulójára a hívek nagy felújítással készültek: tatarozásra és elektromos hálózat kiépítésével megvilágításra kerültek a Kálvária-stációk, a keresztút képfülkéiben Drobina Gábor festményeit helyezték el (az ecsettel igen-

Drobina Gábor újmiséjét mondja a szülőfalujának templomában. A kép bal oldalán Egedi Antal regőcei plébános, jobb szélén a bácsszentgyörgyi születésű P. Vismeg Bernardin OCD karmelita szerzetes, a zombori karmelita kolostor házfőnöke.

csak ügyesen bánó káplán bizánci stílusú ikonokat készít, képzőművészeti alkotásait már önálló kiállításokon is bemutatta), valamint a temető bejáratánál új kapuszlópok épültek (ezekre visszatették a régi kapuszárnnyakat). A munkálatok befejezését követően 2011. szeptember 16-án dr. Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek a megjelent klérussal először megáldotta a stációkat, majd hálaadó ünnepi misét koncelebrált paptársaival.

A regőcei és őrzállási magyarok nemcsak szeretettel fogadják az anyaországból hozzájuk érkezőket, hanem ők maguk is szívesen vesznek részt a határ túlsó oldalán fekvő települések rendezvényein. A cikkünk elején már említett E-60-as határjelnél álló bácsszentgyörgyi kereszt szentelése (mintegy negyvenen jöttek) után az E-109-es határkőnél 2011 szeptemberében tartott, hasonló alkalomból rendezett ünnepségen nagyjából harvanan voltak jelen. A regőceiek ott voltak a katymári Vodica felújított Szentkútjának 2011. augusztus 13-án rendezett átadásán. Személygépkocsival és kisbusszal körülbelül 20-an jöttek el 2011. október 9-én Bácsszentgyörgyre,

Művészi színvonalú Pietá a templom oltárrésze alatti Kovách-kriptában

A menet eleje a kereszthez érkezett

A keresztút felújított stációi a mellette magasodó vadgesztenye fasorral

hogy részt vegyenek a templom fennállásának 100. évfordulója alkalmából celebrált érseki szentmisén és ünnepségen. A Gara és Regőce között a határvonalon 2010. szeptember 18-án tartott egész napos piknik kötetlen beszélgetésre adott alkalmat, ezen a helyi lakosokon túl részt vettek a települések vezetői is. Sajnos a 2011 szeptemberében tervezett hasonló rendezvényt az utolsó pillanatokban az illetékes szerbiai hatóságok nem engedélyezték. Hagyományai vannak a garai és regőcei labdarú-

gó csapatok találkozóinak, a Gara és Bács-szentgyörgy falunapjain történő regőcei és rasztinai részvételnek (természetesen ezekről a településekről is eljutnak emberek a szerbiai faluünnepekre).

Az elért eredményekhez, újratерemtet értékekhez minőségileg hozzátenni-előrelépni leginkább a politika horizontjának kompetenciájába tartozó döntésekkel lehetséges. Bő évtizede van szó Hercegszántó-Béreg és Bácsalmás-Bajmok jelenlegi határátkelőhelyek között újabbnak nyitásáról. A lehetőségek számba vételéhez ajánlott elővenni az 1918 előtti katonai térképeket, amelyeken azonnal kitűnnek a térségen áthaladó korabeli utak, közlekedési irányok. Ezeket összevetve a jelenlegi adottságokkal az egyik lehetséges alternatíva az egykori Gara-Regőce vasút nyomvonala (a vasút alépitménye jelenthetné a határon átvezető út alapját): az 1990-es évek közepén kialakított ideiglenes átkelő helyén állandót lehetne létesíteni. Regőce és Órszállás ezzel Garához hasonlóan az út végéről az elejére kerülne, ami hozzájárulhatna a települések fejlődésének megindulásához. A nyitás előnyeként említhető továbbá, hogy a Regőcén, az Órszálláson és a Nemesmiliticsen élő magyar közösségek tagjai gyorsabban juthatnának az anyaországba, egyszerűbb lenne a testvér települések közötti kapcsolattartás. Egyes, sajtóban közölt adatok szerint kiépítésével rövidülne a Belgrád és Budapest közötti útszakasz, gyorsabban lehetne Magyarországról Bácska középső és déli részei (például Újvidék) felé jutni (illetve onnan ide). Szóba jöhet megoldás a Bács-szentgyörgy

és Rasztina között létesítendő átkelő. Előnye főleg abban jelentkezne, hogy ezen a nyomvonalon a legrövidebb a Baja és a Zombor közötti távolság, a magyar oldalon egészen az országhatárig aszfaltborítású az út, a szerb oldalon az országhatártól csupán mintegy 1500 méter kővel szórt földút szakasz aszfaltozása szükséges (a kivitelezés viszonylag kis ráfordítással megvalósítható). A lakosság lélekszámát tekintve az út szerbiai része mellett fekvő Rasztinán és Gádon összességében jóval kevesebben élnek (emellett közöttük csupán 1-2% a magyar anyanyelvűek aránya), mint az előző útvonal három településén. Egykor út vezetett Ólegyenről a valamikori Latinovits-szálláson keresztül Órszállásra. Ólegyen puszta mára lakatlan, mezőgazdasági táblákkal szabdalta vidék, az út magyarországi szakaszát részben beszántották (az irány tehát jelenleg nem igazán aktuális), bár a szerb oldalon elfogadható az állapota. A Katymárról délkeleti irányban vezető Pacséri út nyomvonala a határt átmetszve Szerbiában Fernbach Károly egykori Babapusztájára, a későbbi Hadikkisfalura vagy jelenlegi nevén Aleksa Šantićra vezet (a nagyjából 2000-es lélekszámú falut nagyrészt szerbek lakják). Innen aszfaltozott úton csupán Bajmok vagy Nemesmilitics felé lehet továbbhaladni, Pacsér felé viszont átművelték a régi szekéruat. A trianoni határmegvonás előtt Madarast és Bajmokat összekötő földutat a közeli bácsalmási határátkelő miatt egyelőre nem célszerű fejleszteni. Összességében az első két alternatíva képezheti komolyabb megfontolás tárgyát, közülük talán a Gara-Regőce irány kínálja a legfontosabb előnyöket, a költség szempontjából legkevesebb ráfordítást pedig a Bács-szentgyörgy-Rasztina átkelőhely kialakítása igényelné. Bármelyik helyen épül a jövőben határátkelő, mindenképpen előrelépés: új lehetőség a régióban élő emberek kapcsolattartásában és közlekedésében, továbbá munkahelyek létesítését eredményezheti. Szerbia a nem túl távoli jövőben várható csatlakozása az Európai Unióhoz új helyzetet teremt, hiszen azt követően előbb-utóbb az összes dűlőúton, sőt a zöldhatáron is engedélyezett lesz átmenni egyik országból a másikba, de ez már egy másik történet.

A másik előrelépést igénylő terület Regőcén a magyar nyelvoktatás, továbbá az anyanyelv megőrzésének, ápolásának és használata szinten tartásának kérdésköre. Az egyházközség ügyeit intéző Rabata Tibortól tudom, hogy a helyi állami iskolában a magyar nyelvű tanítás az 1970-es

Dr. Bábel Balázs szentbeszédét mondja

évek elején szűnt meg. Ettől kezdve magyar szó leginkább csak a családtagok, a barátok és az ismerősök mindennapi kommunikációjában, az istentiszteleteken és más egyházi eseményeken hangzik el a településen. A fiatalok, ha beszélni tudnak is anyanyelvükön, leírni már egyre kevésbé tudják az elmondottakat-hallottakat és az írott szöveg olvasása közben szintén jelentkeznek nehézségek. Különböző anyanyelvűek házasságkötése esetén szerencsés esetben a házastárs és a gyermekek megtanulják a kisebbségi nyelvet, de gond jelentkezik az olvasással és az írásbeliséggel. Arra is akad példa, hogy a magyar vezetőkénevű fiatal felnőtt apjától – annak korai halála miatt – nem tudta elsajátítani annak anyanyelvét, az iskolában szerbül tanult, így csak azon a nyelven képes beszélni és írni, jóllehet származását tekintve fé-

lig magyar. Ilyen esetekben és általában véve is a katolikus egyház – akár a hittanoktatás kiterjesztésével, kiegészítésével – talán segíthetne. Emellett a nyelv szempontjából sokat jelenthet egy aktívan használt, magyar nyelvű könyvekből álló könyv- és DVD-tár, ahol az érdeklődők elsősorban irodalmunk klasszikusaival ismerkedhetnek. Regőce fekvése okán a magyarországi földi sugárzású televízióadások vételi viszonyai jók, amelynek hozadékaként az itt élők jól tájékozottak az anyaországi állapotokról-viszonyokról. Egy ideje a Bajai Honpolgár is eljut az ot-tani magyarokhoz. A soknemzetiségű Bácskában mindig fontos volt a többnyelvűség (hiszen ez korábban is, és ma is előnyt jelentett-jelent a mindennapi életben), amelyet a nyelvi oktatás fejlesztése hatásos módon segíthetne.

Mindenki számára előbb-utóbb fontossá válik családjának és környezetének múltja. A korábbi évszázadok kárpát-medencei változásainak minden bánatából és örömeiből jutott vidékünk lakóinak. Fennmaradt, valamint mostanában újrateremtett értékeink megőrzése különösen fontos, hiszen sokunk gyökerei nemzedékek óta Bácska földjéből sarjadnak. Világra jöhettünk Regőcén vagy Baján, továbbá Bácska más részein, a Radnóti Miklós *Nem tudhatom...* című versében említett pilótától eltérően nekünk nem tékép e táj, hanem szülőföldünk. Ugyanakkor a közös múlt és a szomszédság elődeink megbecsülésére kötelez, a megoldásra váró és a jövőben adódó feladatok pedig továbbra is összekötnek bennünket egymással.

Dr. Nebojszki László

Kedves, Jó Bajaiak!

Levél Suomiból

(Aki nem tudná, Suomi Finnország finn neve... Mint ahogy néha ők is csodálkoznak, hogy „Magyarország” az miért „Hungary”?)...

Mielőtt az ígéretet beváltanám (ígérem, elmesélem nektek, hogy mit is tud csinálni egy lapp – persze az asszonykájával együtt – a naptalan napokon, a harapható, fekete sötétségben, a chamos aika – a szörnyűséges idő – szakában...); tehát mielőtt belemélyednék a dologba, gyors és halk kiegészítő megjegyzéseket kell tenem megelőző levelemhez.

A behavazott ház valóban az, amelyben a jelenben is élek. A kép kb. 2-3 éves. Idén „még olyanabb” is volt (tudom, ott-hon is: mínusz 25-ök; éppen Baját emlegette leggyakrabban a szatellites meteorológia...).

No de a „dagonyázó jegesmedvék”!...

Mielőtt bárki bármit is félreértene: ez persze nem a tipikus Finnország, hanem viccelődés. Mégpedig olyan viccelődés, amit a finnek nem is szeretnek túlságosan. Amolyan őket érintő „pusztázás, Piroshkázás, paprikasch-tschikosch dolog..."

Finnországban tehát jegesmedvék nincsenek. Azaz vannak – az állatkertekben –, körülbelül ugyanannyian, amennyien ott-hon, Magyarországon... (Itt plusz egy: „a Dobai”). A kép persze aranyos; mondjuk így, egy itteni trafikban vettem: képeslap...

Nos, folytatom a lappokkal és asszonykáikkal.

Nem állítom, hogy Finnország népességszámának a befolyásolása éppen az ő és a chamos-aika érdeme. Ám csak úgy mellékesen írom-mondom, hogy Finnország lakossága az 1860-as években, a nagy éhínségek idején csak kevéssel haladta meg a kétmilliót. (Közben adatoltam: 2,1 millió volt.) Most 5-ről a 6 felé tart. Ez legkevesebb „eltöprekedendő”...

Egy misét, azaz két levelet is megérne, hogy elmondjam: a Botteni-öbölnek eme partvidéke, szinte Kokkola–Sievi központtal „vitte a pálmát” éhínségben: itt minden ötödik-hatodik ember 1866-1868 táján éhen halt. Az okokról, a több éven át sorozatos nyárközepi fagyokról, a „halla”-ról, az általam is megélt június-júliusi havazásokról később majd szintén többet.

Ekkoriban ették az ún. „pettuleipét”, azaz hamis kenyeret, amelyben a kevéske rozlisztet ugyancsak bő adag fenyőkéreglisztet keverték. Természetesen nem a durva, barna külső kéregre kell gondolni, hanem az e közt és a fatest közt lévő fehérre, puhább szövetre.

A 2000-es évek közepén, Haapavesiben egy olyan épületben kapott helyet a Joki-laaksojen Musiikkiopisto (Folyóvölgyi Zeneintézet), amelyben több, más intézmény is honolt. Nos, ennek a földszinti, meglehetősen nagy aulájában vettem észre egyszer egy kiállítást: a pettuleipéről szólt. A kezdetektől, a fa leháncsolásától, az értékes anyag kinyerésétől kezdve a

száritáson, őrlésen át a kész kenyérig, azaz hamiskenyérig. No mármost ennek a kiállításnak az volt a csúcsa, hogy ott, a helyszínen bemutattak is, azaz meg lehetett kóstolni „eredetiben” ezt a pettuleipét. Nem mondom, hogy jobb volt, mintha ott-hon fűrészport és búzalisztet kevertünk volna össze – de az tény, hogy jómagam két napig szaladgáltam a legkisebb helyiségbe – és nem csodálom, hogy aki ezt nem szokta (ilyen nincs, ezt nem lehet megszokni), az előbb-utóbb valami komoly betegséget kapott.

Más, de kronológiailag ebbe a körbe tartozik. Hallottatok-e például bizonyos lestadiolainenekről? Ez egy itteni, svédországi-finnországi mozgalom az evangélikus egyházon belül (isten bocs, majdnem azt írtam, hogy szekta), az egész Észak-Földön ismerik.

Lars Levi Lestadiust (1800. január 10. – 1861. február 21.) jámbor igehirdetőnek mondják, de kicsit túlzásnak tűnik, hogy jámbor. Tűzzel-vassal tiltotta az alkoholt (nem ez a legnagyobb baja) és mással együtt a gyermekáldás elleni védekezést. Nekem a jelenben is van olyan növendékem, amely családban az anya együtt szült a legnagyobb lányával. S hát egyáltalán nem ritka a 8-10 körüli gyermekszám! (Az én köreimben 14 a csúcs; valami hasonló dereng nekem Sióagárd környékéről is?!) S ez a közösség bizony rendkívül keményen tudott és tud manapság is büntetni!

„Kilógsz a sorból?! Sőt, még vissza is beszélsz nekünk?! Akkor hát mindenk előtt, többek között, kiközösítünk!” Ez a lestadiknak az egyik legkeményebb büntetése. Nem egy férfi, nő, sőt gyerek lett már öngyilkos emiatt. A dologról többnyire nem beszélnek, de hallgatólagosan az egész finnság tud róla...

Am van a dolognak egy számunkra bizonyosan érdekes ellenpólusa is. Ez pedig nem büntetés, sanyargatás, kiközösítés (ha nem úgy viselkedsz, ahogy elvárnánk), hanem egy nagyon is pozitív előjelű dolog a gyarapodó gyereksereget illetően; nem állítom, hogy lestadiolainen találmány. Egész egyszerűen arról van szó, hogy a finn állam, akármilyen szegény volt is még akkoriban – ne feledkezzünk meg például a keleti szomszédnak fizetett hatalmas hadisarcról sem – már 1953-tól legalább egyszer megetette meleg étellel az összes kis- és nagy iskolását. Alanyi jogon, ingyen és bérmentve. Aki nem hiszi, járjon utána: én az egyik növendékem apjától adatoltam: ő Matti Saarenpää, aki a Sievin Kunta Opetuspäällikkö-ja, azaz a községi tanács oktatási vezetője.

Legközelebb majd erről is kicsit többet: hogy hogy nézett ki ez a dolog akkor és manapság.

A temető bejáratában álló obeliszek felirata pedig ez: *Nälänvuosien uhrien muistolle*, azaz az éhínség áldozatainak emlékére. S a legfontosabb a legalul lévő rövidke kis szöveg – stílusosan a nyár-középen elhalt, lekonyuló gabona árnyékában –, az

pedig ezt mondja: *Habár próbál tégedet az Úr, de soha el nem ejt!* Kedves, Jó, Bajai Testvéreim – kapaszkodjunk meg ebben; én keményen hiszem a dologt.

S most hát ennyiben búcsúzzunk!

Dobai Tamás

Hajós és társai

Egy német könyv Szent Orbán kultuszáról

Közösségi és kulturális életünket lépten-nyomon behálózzák a különböző hagyományok és népszokások. Ezek egy része évszázadok óta létező, élő hagyomány, más részüket tudatosan élesztették újjá, és vannak olyanok is, amelyeket mesterségesen teremtettek meg vagy „találtak ki”. A több tízezer látogatót vonzó Orbán-napi Borünnep annyira összekapcsolódik Hajós község nevével, hogy sokan egyedül ennek kapcsán hallottak a településről. Joggal gondolhatnánk, hogy az ottani sokadalomban látható rituálé a falu sváb bormelőinek régi hagyományaiból alakult ki, és évszázados szokást újít fel, holott erről szó sincs. A borünnepet először az 1980-as években rendezték meg, és a pincefaluban látható Orbán-szobrot is csak 1980-ban (más források szerint 1982-ben) emelték. A hajósi svábok körében ugyan 1945 előtt számos, a szőlőműveléshez kapcsolódó népi-vallásos hagyomány élt, de ezek egyike sem Szent Orbán kultuszához kapcsolódott.

A felesége révén magyar kapcsolatokkal is rendelkező német néprajzkutató, Michael Prosser-Schell könyvében ennek az Orbán-kultusznak eredt nyomába, munkája azonban messze nem csak a hajósi Orbán-napi ceremóniákat dolgozza fel, hanem bemutatja a kultusz eredetét, továbbélését és változatait a német területeken és a közép-európai régióban.

A főleg német olvasók számára készült könyv bevezetésében ismerteti a hajósi borünnep eredetét, ami azért is érdekes, mert szerinte napjainkban egész Európában ez a legnagyobb Orbán-napi rendezvény. És bár nem helyi hagyományok felélesztéséből jött létre, hanem egy népművelő (Alföldi Albert) agyában született meg, programja mégis sok tekintetben hasonlít egyes, főleg németországi településeken gyakorolt kultuszokhoz. A szerző ezt követően végigtekint a hajósi Orbán-napi szokásos rendezvényein (ünnepélyes megnyitó, a borverseny eredményhirdetése, az Orbán-szobor meglocsolása, borrendek fel-

vonulása, borlovagavetés), amelyek egy része máshol is élő hagyományokhoz kapcsolódik, más részük pedig helyi specialitásnak tekinthető. A könyv annak eredt nyomába, milyen gyökerekből táplálkozik a hajósi pincefalú borünnep, és milyen „rokonai” vannak szerte a világban.

A kiadvány első fejezete az Orbán-kultusz kialakulásával foglalkozik. Szent Orbán tisztelete már az 5. század óta kimutatható a keresztény világban; egy korai mártírképe május 25-ét jelöli meg a szent halálának napjaként. I. (Szent) Orbán pápa életéről történeti hitelességgel jóformán semmit sem tudni, az olykor ellentmondásos iratokból és mártíriumát ábrázoló falfestményekből csak annyit lehet leszűrni, hogy Róma püspökéként megkeresztelt egy római tisztet, majd hosszabb kínzások után követőivel együtt lefejezték. Alakjában sokáig a római egyház egyik alapítóját és vértanúját tisztelték, aki elsősorban térítő tevékenysége miatt emelkedett ki mártírtársai közül. A korai hagiográfiákban nincs jele annak, hogy a pá-

pát a szőlőműveléssel vagy a borkultúrával bármilyen kapcsolatba hozták volna. Igazából csak a 15. századtól tűnik fel Szent Orbán ábrázolt attribútumai között a szőlőfürt vagy a szőlőtőke, és nagyjából innentől válhatott német nyelvterületen a szőlő- és bortermelők patrónusává, amit az is bizonyít, hogy a szőlősgazdák számos településen a szent neve napján különleges istentiszteletet tartottak. Ennek vélhetően semmi köze sincsen a szent életéhez és munkásságához, egyszerűen arról lehet szó, hogy a szent halálának napját követően kezdték el számítani a nyári időszakot, amely előtt volt esély a növénykezdeményeket elpusztító hideg időjárás beköszöntére. Ha május 25-ig nem érte fagykár a gazdát, akkor remélni lehetett, hogy gazdag termést takaríthat be. Hogy éppen Orbán napja vált a szőlőművelők ünnepévé, abban főleg annak időpontja, másrészt egy azonos nevű másik szent (a burgundiai Langres püspöke) kultuszával való összemósódás játszott szerepet. Utóbbi szentnek ugyan az egyház februárban tartja számon a napját, ám hagiográfiája szerint az ő csodatételei valóban a szőlőműveléshez kapcsolódtak. Ennek az összemósódásnak az eredménye lehet az is, hogy a 16. században már Orbán pápáról is azt írták, hogy üldözői elől szőlőhegyre menekült, amely menedéket nyújtott számára. Ennek ugyan a szent életéhez időben közeli forrásokban nyoma sincs, ám megmagyarázza, hogyan válhatott a bortermelők védőszentjévé.

A szent kultusza a barokk korban terjedt el a német nyelvterületen; a kötet 2. fejezete az Orbán-nap ünnepsééhez kapcsolódó kora újkori szokásokat és az akkor jelentősen megszaporodó Orbán-ábrázolásokat veszi számba. Az Orbán-szobrok többsége innentől püspöki díszben, fején tiarával ábrázolja a szentet, aki általában pásztorbotot és szőlőfürtöt (esetleg a Szentírást) tart a kezében. Ebben az időben terjedtek el azok a népi hiedelemvilágban gyökeredző és a katolikus egyház által megtűrt, de nem támogatott szokások is, amelyeknek az Orbán-szobrok váltak a főszereplőivé. Eleinte olyan felvonulásokat, népnépegyeket jegytek fel, amelyek lehetőséget nyújtottak a szőlősgazdáknak boruk reklámozására. Később Orbán napján – amennyiben az időjárás kegyes volt a szőlősgazdákhöz – általában hálából borral vagy vízzel locsolták meg a szentnek a templomokból kivitt szoboralakját, ha viszont rossz idő volt, a szobrot sárba, piszokba, folyóba hajították, megvesszőzték vagy éppen vizelettel öntözték meg. E rítusok különböző változatai – a könyv tengernyi dokumentált példát említ közülük – a délnémet terü-

leteken, de Közép-Kelet-Európa számos vidékén is ismertek voltak. (Magyarországon a 18. században, a sváb telepések megérkezése után láthatók ennek nyomai.) Az egyház a szent szobrának megszenteltségétlenítését (humilisatióját) pogány szokásnak tartotta, és igyekezett tiltani, ám kirtania nem sikerült. Olyannyira nem, hogy a szokás némileg módosult formában a 16. század után a protestánsná vált vidékeken is megmaradt. Igaz, a szent püspök figurája az idők folyamán átalakult szőlőemberkévé („Rebmännle”), de a május végi ünneplés továbbra is jelen volt a szőlőművelő közösségek életében.

A hajósi borünnep nem nyúlik vissza évszázados helyi hagyományokra, mégis kapcsolódik az említett Orbán-kultuszokhoz. Amint említettük, az ötletgazda a helyi művelődési otthon vezetője volt, ám a szerző szerint kiváló érzékkel teremtett meg egy „új tradíciót”, hiszen Hajós országos hírű bortermelő vidék, önálló pincefaluja magában is turisztikai látványosság, ráadásul lakosai sváb eredetűek. Ez utóbbi azért is fontos, mert az első ismert hajósi sváb telepések érkezésének dátuma (1722. június 1.) közel esik az Orbán-naphoz, így a rendezvény a sváb hagyományokra is emlékeztet. Az pedig egy szerencsés véletlen, hogy még az 1970-es években a helyi táncsoport tagjai egy folklórfesztiválon találkoztak a baden-württembergi Hirrlingen (a hajósi svábok származási helyéhez közel eső település) hasonló csoportjával, amiből utóbb tartós együttműködés született. Az ötletes népművelő a könyv szerint a németországi borfesztiválokat, borünnepeket tanulmányozva „találta ki” a helyi borünnepet; igaz, 1981-ben ezt még az esemény vallásos eredetének finom háttérbe szorításával lehetett csak elérni. (Talán ezzel is magyarázható, hogy az akkor újonnan emelt hajósi Orbán-szobor nem papi ornátusban ábrázolja a védőszentet, és gyökeresen el is tér a barokkos stílusú ábrázolásoktól. Érdekes viszont, hogy a borverseny vándordíjaként kiosztott kisebb méretű Orbán-szobor már ezt a hagyományt követi.) Az egyébként vallásos településnek számító Hajóson a kultusz szakrális jellege Prosser-Schell szerint azóta sem erősödött sokat, de ettől még a helyi plébános is rendszeres résztvevője az eseménynek, sőt a borversenynek is.

Ám bármennyire is „kreált” tradícióról is beszélünk, a kezdeményezés sikerét nem lehet elvitatni, hiszen már az első rendezvény (1982) is ötezer embert vonzott a pincefaluba, a következő évtől pedig évente kb. 35-40 ezer hazai és külföldi látoga-

tóra számíthat. A népszerű rendezvénynek ma fontos alkotórésze a kirakodóvásár, a tréfás orr- és bajuszverseny, a hordóemelés, a sváb múlt megmutatása, a szőlősgazdák vendégszeretetének bemutatása is. (Ilyenkor a pincék várják a látogatókat.) Az Orbán-nap sikere nyilvánvalóan hozzájárult ahhoz, hogy Hajós felkerült a borturizmus világtérképére, és egyes „pincék” ma elsősorban vendéglátással, és nem bortermeléssel foglalkoznak.

A könyv röviden ismerteti még további magyarországi településeken (Velence, Monor, Etyek, Adony) honos, bár a hajósinál kisebb Orbán-napi hagyományokat, amelyek egyébként szintén az újabb kori fejlemények közé sorolhatók. Mindezek alapján a szerző néhány általános következtetést is megenged magának az új Orbán-kultusszal kapcsolatban. Szerinte ezek népszerűségében meghatározó szerepe van a szőlő- és borkultúra (benne a korábban már-már pusztulófélben lévő pincefalvak) újbóli felfedezésének, néhány lelkes helyi értelmiségi kiváló ötleteinek, illetve annak is, hogy ezek az események ráirányíthatják a figyelmet nemcsak a helyi szőlőkultúrára, de minden más értékes tevékenységre (tánc, zene, sport stb.) is, mert a kísérendezvények bőséges fellépési lehetőséget kínálnak. És „mellesleg” – miután az Orbán-kultusz főként sváb falvakban él – a külföldi látogatók számára is láthatóvá teszük Magyarország multikulturális jellegét, a kisebbségek élő jelenlétét.

Michael Prosser-Schell könyve még a rendszeres Orbán-napi látogatók számára is számos új információt hordoz, főképp azzal, hogy nemzetközi összefüggésbe helyezve ismerteti és elemzi a hajósi rendezvényt. Szemlélete rendkívül távolságtartó, tudományos, ugyanakkor a szerző – és ez külföldiként nem is olyan egyszerű feladat – a hagyományok megértésére és megértetésére is törekszik. A kötet gazdag képanyaggal és forrásjegyzékkel is rendelkezik, szakdolgozatíróknak, helyi hagyományok iránt érdeklődőknek fontos olvasmánya lehet. Az pedig mindig öröm, ha hazánk a nemzetközi szinten olyasmivel kap figyelmet, amire joggal lehet büszke. A kötet igazán megérdemelne egy magyar fordítást, mert amiről szól, arra idehaza is sokan kíváncsiak lennének. (Michael Prosser-Schell: *Vom „dies sancti Urbani” zum Orbán-napi Borünnep in Hajós. Geschichte und Transformationen des Urbanfestes aus volkskundlicher Perspektive. Schriftenreihe des Johannes-Künzinger-Instituts Band 10. Freiburg, 2009.*)

Dr. Mayer János

Cola di Rienzo

II. A megdicsőüléstől a végzetes bukásig

A megdicsőüléstől a végzetes bukásig

Kétségtelen, hogy 1344-et követően Cola di Rienzo tudatosan törekszik a Róma feletti hatalom megszerzésére. A döntő ösztönzést azonban egy váratlan esemény adja meg. Az antik feliratok e fáradhatatlan kutatója felfigyel egy furcsa objektumra. Bár a császárkori Róma bronz relikviáit a germán hódítók szinte maradéktalanul megsemmisítik, a San Giovanni in Laterano főoltárának lapja ebből a fémről készült. Ez felkelti Cola érdeklődését és megfordíttatja az asztallapot. A meglepetés megdöbbenő erejű. A kereszténység magasztos szertartásait mindeddig egy pogány érc tábla hátlapján végezték. A fémöntvényen ugyanis Vespasianus császári beiktatását elrendelő szenátusi határozat olvasható. Colában megérlelődik a döntés: a cselekvésre isteni jel szólítja fel.

Az eszes olasz azonban nem ront ajtósnak a házba. Gondosan kitervel és előkészít minden lényeges lépést. A Regola városnegyedben száz főnyi katonából álló csapatot szervez. Gondosan válogat; fegyverforgatásban jártas, harcedzett, jó kötésű férfiakat toboroz elites csapatába. A kemény magot ezernyi önkéntes segédhada támogatja. Minden csoport meghatározott, fontos feladatot kap. Ha elérkezik a cselekvés pillanata, semlegesítik és lefegyverzik a bárók magánhadserégeit. A körültekintő kincstári jegyző gondoskodik saját háta biztosításáról is. Tájékoztatja a városba akkreditált pápai vikáriust, Raymond Chameyracot a várható fejleményekről. A lépés nem veszélytelen, hiszen az erélyes VI. Kelemen fejére koppinthat a túlságosan öntevékeny kincstári nótáriusnak. A püspök azonban meglepő és megmagyarázhatatlan módon nem értesíti Avignont a készülő felkelésről. Az akció sikerét elősegíti az is, hogy Stefano Colonna áprilisban vidéki birtokára vonul vissza. Az okos és energikus báró vezetője lehetne a főúri párt szervezett ellenállásának.

1347. május 18-án Cola a Santa Sabina székesegyházba népgyűlést hív össze. A program meghirdetésébe e kitűnő népszónok beveti teljes rábeszélő képességét. A déli temperamentum tüze lánggra lobbantja hatalmas tömegű hallgatóságát. A lelkekben izzik az indulat, csupán a forradalom dátumát kell kitűznie. Az igazság pillanata május 20-án, pünkösd vasárnapján fog elérkezni. Előző nap azonban még végre-

hajtja a szükséges rendszabályokat. Eltávolítja a közigazgatás megbízhatatlan tisztviselőit, csapatai elfoglalják a kulcsfontosságú pozíciókat, és kürtös heroldokkal meghirdeti a másnapi népgyűlést. Vérontásra nem kerül sor, a meglepett és megszeppent nemesek meghúzódnak várszerű lakótornyikban vagy vidékre menekülnek. Rienzo sem jakobinus lelkületű forradalmár. A vasárnapra virradó éjjelen misét hallgat és ájtatos elmélkedésbe mélyed.

Pünkösd reggelén hatalmas tömeg gyülekezik a Campidoglión, a hajdani Capitólium dombjának tövében. Az élen haladó zászlók szimbolikusan jelzik a Cola által indított népfelkelés programját. A címeres vörös lobogó ugyan Róma szabadságát proklamálja, a pápa iránti hűséget viszont jelképezi a két fehér, Péter és Pál apostol alakjával ékes lobogó. A hegy meredekén felfelé haladó élcsapatot fényes, csillogó fegyverzetben követi a kincstári jegyző, nyomában a Regola-negyedben szervezett sereggel. Barátai és fegyvertársai, valamint az áradó tömeg ellepi a Campidoglio lejtőit. A mozgás elcsitul, és a hajdani fiskális oratori tehetsége legjavát nyújtva elmondja hatalmas szónoklatát. Kihirdeti, hogy a város lakói visszanyerték a hajdani Urbsban élvezett polgári függetlenséget. Mondatába azonban okos és előrelátó diplomáciával belefoglalja a pápa fennhatósága iránti hűséget és elkötelezettséget.

Az ünnepség következő aktusa annak a tizenöt pontnak a felolvasása, melyben Cola di Rienzo lefekteti a második Róma államigazgatási alapelveit. Már az első passzus jelzi, hogy e kivételes ember jogérzéke mily magasra szárnyal a középkor szemlélete fölél. A peres eljárásokban az érintettek lakóhelye szerinti polgári bíróság az illetékes. Legyen nemes, polgár vagy pór a delikvens, egyaránt védi vagy sújtja a római törvény. A textus egyéb fejezetei szociális gondoskodásról, a városba vezető utak közbiztonságának védelméről szólnak. Nem hiányoznak a szankciók sem, melyek a fosztogatást, rablást, erőszakot, gyilkolást netán újjólag megkísérlő oligarchákat fenyegetik. Azt, hogy az új törvények a kegyes ráolvasást meghaladó hatékonyságúak, bizonyítják a következő napok. Meghúzódnak a városban néhány arisztokrata, aki úgy véli, feledésbe merült múltbéli latorkodása. Csalódniauk kell. Cola ugyan nem rendez rendszerváltó vérfür-

dót, de néhány egykori, közfelháborodást keltő gaztettet példásan megtorol.

A pünkösd nagy tömeggyűlés utolsó programja a kincstári jegyző új tisztiségébe közfelkiáltással történő beiktatása lesz. Vezetői titulusára vonatkozó javaslatát maga terjeszti elő. A vezér státusát már eleve neki szánta a közbizalom, ő csak annyit kér, hogy e tisztet tribunus megnevezéssel gyakorolhassa. Ennél az óhajnál egy percre meg kell állapodnunk. A néptribunusok (általában ketten) a köztársasági Róma befolyásos tisztviselői voltak. Jogukban állt a nép érdekét sértő törvények megvétózása. Lehetőségük volt a plebs javára szolgáló törvények beterjesztésére is. Továbbá hatálytalaníthatták a konsulok egyes intézkedéseit. Hivataluk tehát népi ellensúlya volt az arisztokrácia, a szenátus hatalmának. Fékező, kiegyenlítő szerepet kaptak, kormányzó hatalommal azonban nem rendelkeztek.

A nagyszerű, magasztos órában, mely Róma népében tudatosította, hogy urává vált önmagának, vajmi keveset törődtek bálványuk különös óhajtasával. Megválasztották három hónapra az Urbs tribunusává, de azt senki sem mérlegelte, hogy a körülíratlan jogkör milyen hatalmat ad szabadsághős bajnokuk kezébe. A zendülésről csak utólag értesülő Avignon Cola terveit keresztelhetné volna. Ám a francia nagyr nem állt vérségi kapcsolatban a római arisztokratákkal. Továbbá ismerte elődjének viszontagságos történetét, tudta, hogy a sors Európa legzabolátlanabb hűbéreseivel verte meg Szent Péter utóda. Nem árt – vélte bölcs belenyugvással – ha ez a tribunus alaposan mőresre tanítja a határtalanul elszemtelenedett oligarchákat. Másrészt a lelkiismeretes kincstári jegyzőtől kanalizált pénzpatak változatlan hozammal táplálta az avignoni udvar mérhetetlen szomjúságú talaját. Mi oka lenne tehát VI. Kelemennek a „kedves gyermek” minősítés megváltoztatására?

Ám az Örök Város hajdani államrendjének visszaállítására csak első pontja Cola programjának. Futárai a félsziget minden városállamába és hercegségébe kézbesítik proklamációját. Kihirdeti, hogy a hajdani római polgár státusát Itália minden lakójára kiterjeszti. Felszólítja a kisebb-nagyobb hatalmi centrumokra tagolt országot vezetőit: egyesítsék birtokaikat a hajdani birodalom bölcsen kormányzott integrációjába.

Az érintettek reakciója jelzi, hogy Cola már kilép saját eszmevilágának varázsköréből. Itália lakóinak képzeletén nem uralkodik az ókori Róma nagyságának bámulata. A tribunus eszméi sem a paloták, sem a polgári porták lakóit nem bővölik el. A hercegek és nagypolgári népvézerek semmi késztetést sem éreznek arra, hogy jól belakott hatalmi státusukat a bizonytalan körvonalú római fantom-hatalom helytartói állására degradálják. A „római polgár” jogállás az alattvalóknak sem jelentett csábító alternatívát. Századok óta köztudott, hogy az oligarchákkal tusakodó pápai hatalom az Urbsban még a közbiztonság árnyékát sem tudta megteremteni. Kétségtelen, hogy az erélyes és rátermett Cola most létrehozta a helyi „pax romanát”. Mi azonban a garancia arra, hogy maradandó államformációt teremtett meg? Feladják-e az esetenként ugyan szigorúan szabályozott jogbiztonságukat egy fantáziabéli birodalom csak remélt rendezettségéért?

Az augusztus első napjaiban tartott római konklávé elhangzott reakciók érzékeltették, milyen sikerre számíthat a 14. századi „Italia unita” gondolata. Velencéből Dandolo dózse csupán egy barátságos hangvételű levelet küld. A milánói Viscontiak jó tanácsokkal tűzdelt episztolája sem belépési kötelezvény. Firenze, Siena, Perugia, Pisa és Todi ugyan elküldik követeket, ám tartózkodásuk, melyet nyíltan a firenzei delegátus fogalmaz meg, kijözaníthatná Colát. Készített az ünnepségre öt díszes lobogót és kétszáz aranygyűrűt. A lobogók átvételét, mely az egységhez való csatlakozást és Róma vezető szerepének elismerését jelentené, az öt említett városállam közül négy visszautasítja. A gyűrűk ugyan gazdára találnak, de ez nem jelzi a szövetség eszméjének elfogadását.

A tribunus nagyralátását jellemzi, hogy az augusztus eleji ünnepségekre számos európai fejedelmi személyt is meghív. Rómába invitálja a német választófejedelmeket és több jelentős uralkodót. Futárai felkeresik a császárt, valamint Lajos bajor, Fülöp francia, III. Edward angol és I. Lajos magyar királyt. A meghívottak jó része természetesen rá sem hederít a közrendi sorból uborkafára kapaszkodó tribunus levelére. Az utóbb említett – az egyetlen magyar király, akit Nagy minősítő jelzővel fog felruházni a történelem – elfogadja az ajánlatot. Ám ez a diplomáciai siker egyike lesz a Cola bukását előkészítő eseményeknek.

Természetesen arról szó sincs, hogy a dekoratív, de a nagypolitika szempontjából kisebb súlyú ünnepségen Visegrád szuverénje személyesen jelenne meg, elküldi viszont Kont Miklóst és Garai János veszprémi

püspököt. Az urak a király legügyesebb diplomatái, és ez jelzi a kötéendő traktus fontosságát. 1347-ben Lajos arra készül, hogy öccse halálának megtorlására és Nápoly trónjának megszerzésére elindítsa első hadjáratát. Az ifjú, alig tizenöt éves Endrét összeházasítják Nápolyi Johannával. Dinasztikus házasság volt, melynek célja a trón megszerzése révén az Anjou-ház hatalmának kiterjesztése a Tírrén-tengertől a Balti-tengerig. (Lajos ugyanis III. Kázmér elhunyt után a lengyel trónt is megörökölte.) Bár Endre saját jogán és Johannával kötött házassága révén is igényt tarthatott a nápolyi koronára, szándékának megvalósítását késleltette intrikáival egy erős udvari párt. Az uralkodói beiktatás halasztgatása már lehetetlennek látszott, mikor 1345. szeptember 18-ának éjszakáján az összeesküvők megtalálták a megoldást. A hálózobájából kicsalt, fegyvertelen Endrével végzett a nyakába vetett hurok.

A gyalázatos gaztett híre bejárta Európát. Kétségtelennek látszott, hogy Johanna cinkosan kezére játszott a gyilkosoknak. A magyar királynak tehát természetes emberi oka is volt a megtorlásra, melyhez még dinasztikus érdek is társul. Maga is jogot formált a Nápoly-Szicíliai királyság koronájára. E ketős ok vezérli hadjáratai indításakor. Lajos azonban körültekintő, okos uralkodó. A guruló arany sebesebb a vágató lópatáknál. Se-rege magvát magyar nehézlovasság és gyors portyázásra bevethető székelyek, valamint kunok alkotják. A gyalogságot azonban célszerűbb az Itáliában lézengő condottierik hadából összeverbuválni. Ezért köt Kont gróf, a későbbi nádorispán Cola di Rienzóval megállapodást. A tribun hozzájárul a pápai állam területén a toborzáshoz, a magyar király viszont háromszáz lovasból álló segélyhadat küld Cola seregének kiegészítésére.

A jelentéktelennek látszó kontraktus felkelti VI. Kelemen felháborodását. Nápolyi Johanna ugyanis az ő hűbérese. Attól nyilvánvalóan tartózkodik, hogy védelmébe vegye az orgyilkosokat. Végeznek is egy óvatosan körülhatárolt nyomozást, kivégzik a gaztett végrehajtóinak egy részét, de a magasba vezető szálakat gondosan elvarrják. Bizonyítékok hiányában a pápa forma szerint jóhiszeműen jelentheti ki, hogy Johanna felette áll a gyanúsításnak. A valóság azonban az, hogy Kelemenben a földi egyházfejedelem politikai érdeke munkálkodik. Igen kellemtlenül érintené, ha államát délről a leghatalmasabb kelet-európai uralkodó birtoka határolná. Ezért éktelen haragra gerjed, mikor megtudja, hogy római helytartója éppen a keletről beözönlő barbár seregek királyával szövetkezik.

Rövidesen azonban olyan esemény híre érkezik Avignonba, ami végleg kiűzi Kelemen szívéből Cola fia iránti atyai szeretetét. Júliusban ugyanis a tribun az itáliai jogtudósokat megbízza egy érdekes feladattal. Azt kell kideríteniük, mi volt a törvényes alapja a hajdani császárok kiválasztásának. A jeles tudorok tisztában vannak azzal, hogy a leggazdagabb honoráriumot a hatalom titkos szándékának megsejtője remélheti. Csalhatatlan biztonsággal ki is derítik, hogy az antik császár-kijelölési jog a római népet illette meg. Ez ugyan soha nem volt így, hiszen az első két cézár polgárháborús győzelem, a későbbiek pedig öröklés vagy a megfelelően megvesztegetett légiók segítették a főhatalomba. Cola azonban a szakvéleményekkel tökéletesen elégedett. Ezután rendeztet meg az augusztus eleji ünnepségeket, melyben lovaggá avatattja magát. A cím elnyerésére való törekvése egyrészt érthetetlen, másrészt Rómában nincsenek meg az aktus szükséges feltételei sem. A szertartást ugyanis egy magasabb rangú személynek, fejedelemnek vagy királynak kellene celebrálnia. E főméltóság hiányában a tribunus egy érsek és más papi személyek közreműködését rendeli el.

A maga tervezte szertartás egyes elemei, mint például a babér- és tölgykoszorúval való koronázások, szerfelett gyanúsak. Később némi átértékeléssel, tendenciózus félremagyarázással császári felavatásnak is értelmezhetők. A feltételezést szinte bizonyossággá tette az a körülmény, hogy Cola a hónap elejétől már „tribunus augustus” rang megjelöléssel látja el az okmányokat hitelesítő aláírását. Azt viszont tudta az ókori történelem minden ismerője, hogy az „augustus” cím csak a hivatalba lépett császárokat illette meg. Az államcsíny, melyet egyaránt minősíthetnének alamuszinak és vakmerőnek, a pápa haragját forráspontra hevíti. Már kétségtelen, hogy kegyence még a császárra avatás privilégiumát is elorozta tőle. A főpásztori episztolákban Cola a sátán fattyává degradálódik, majd kilobban a pápai harag legfélelmetesebb villáma. Pogány eretnekké nyilvánítják és kiátkozzák az egyházból.

A szentatya dörgedelméről természetesen értesülnek a defenzívába szorult Colonnák és Orsiniak is. A pápai interdiktum egyúttal feloldozta azokat a hűbéri esküket, melyek az oligarchákat a Róma központú államhoz kötötték. E valójában csak szimbolikus erejű fogadalom a bárókat a pápai kormányzóhoz, Cola di Rienzóhoz fűzték. Az októberi kiátkozás viszont meghirdette, hogy szabad a vásár, a lázadás tulajdonképpen az egyház iránti kötelezettség.

November elsején bevonul Rómába a magyar király háromszáz fős lovas hada. Nyilván elitsapatot küldtek; a katonák ruhája szinte hivalkodóan ékes, fegyverzete kitűnő, paripáik tártosok. A marcona, rátarti, szinte kevély könnyűlovasság megjelenése imponál a rómaiaknak. Rövidesen szükség is lesz közreműködésükre.

A bárók Tivoli környékén gyűjtik össze erőiket, és november 20-ának hajnalára időzítik támadásukat. Megvesztegetik a Szent Lőrinc kapu őreit, akik majd titkos jelszó váltása után megnyitják a bejáratot. Csakhogy Cola az utolsó napon új strázsákkal váltja le az őrséget. A Colonnák cselszövőkől rászedetté válnak, és a feltároló kapun át lovassereg, illetve gyalogos had zúdul nyakukba. A hat óra hosszan tartó küzdelem ádáz, a harc szokatlanul véres. A győzelmet végül Róma népe csikarja ki, a sebeiket gyógyítgató nagyurak kénytelenek visszahúzódni vidéki sásfészeikbe.

A diadal azonban pirruszi, hiszen a tribunus hatalmának tartóoszlopai már megroggyannak. A hajdani Urbsot három kontinensen terjeszkedő nagyhatalom gazdasági forrásai táplálták. A középkori Róma már nem nagyváros, anyagi ereje szerfelett korlátozott, életereit, az élelmiszerszállítványok útját bármikor átvághatják a rablólovagok. A hadműveletek vezetésére alkalmatlan tribunus ugyanis fél év alatt sem tudta megfékezni a környék haramiábanait. A belpolitikai és gazdasági kudarcot tetézi a pápai diplomácia külpolitikai akciója. Az év decemberében Lajos magyar király Itáliába indul. A Campaniába megjelenő nagyhatalom fegyveres ereje megszilárdíthatná a tribunus megrendült pozícióját. Azt, hogy a szentatya milyen határozottan óvja az Anjou-t a beavatkozástól, érzékelteti levelének záró mondata: „Gondolt meg, fiam, milyen gyalázat lenne az egyháza, ha ama király, aki hű fia az Anyaszentegyháznak, éppen az üldözőjének nyújtana segítséget.”

Rómában a hatalmi rendszer döntő változását jelentéktelennek tűnő epizód indítja el. Egy mindeddig óvatosan meglapuló báró, Luca Savelli nyílt zendülést robban ki. Az ügy elintézése máskor rutinmunka lenne: Cola meghúzatja a vészharangot, és a renitens nagyurat ízekre szaggatja a népharag. Ezúttal azonban a harang hívó szava néma közönybe fullad. A Campidoglio előtti tér kétségbeejtően kihalt. A főváros népe kijózanodott és belátta, hogy a tribunus fényes, nagyszerű, nagyra törő víziója csak szétfeszülő álomkép. A rendelkezésre álló csekély karhatalom talán elég lenne a lázadás csírájának elpusztítására. A

plebs romana elfordulása azonban megtöri Cola lelkét és megbénítja akaraterjét. Ha Róma népe megtagadja őt, akkor vért nem fog ontani nyomorúságos hatalma megtartásáért. Lelkében a reneszánsz ember nagyratörését a középkor önvádló miszticizmusa gyűri maga alá.

A következő három évet bujdosásban, az Abruzzok gerincén rejtőző ferences kolostorban tölti. Éli a fratres minoresek ínséges életét, és bűnbánóan elmélkedik az elhagyott világ dicsőségének mulandóságáról. A császári diadém vonzásának vágya talán kihuny a szegényes cella magányában, ha a hegyi klastromba el nem vetődik egy látnoki hírben álló szerzetes. Angelo páter azonnal felismeri Rienzót. Az extribunust számos alkalommal vonja be szárnyaló fantáziájú profétálásába a konok öreg. Új eszmét tült el a világtól véglegesen elvonulásra készülő szerzetesjelöltben. Isteni küldetésre kiszemelt hírnök: néki kell visszaállítania a régi fényében tündöklő német-római császárságot. Eredeti misszióját félreértelmezte. A gondviselés a császári koronát nem néki szánta, ám ő a világbirodalom gondolatát újra-élesztő kiválasztott eszköz. A főhatalom jogos birtokosa IV. Károly, akit VI. Kelemen álnok halogatással mindeddig elmulasztott római császárrá koronázni. Nosza, induljon hát Cola Prágába, hogy Károlyt rábírra méltó öröksége kikövetelésére.

A fanatikus proféta ezzel a veszélyes útravalóval indítja el 1350-ben a cseh fővárosba a felszított küldetéstudatú tribunust. A király fogadja hajdani levelezőtársát, aki három éve imponáló önbizalommal citálta őt maga elé Rómába. Nem haragtartó természetű, ám a teológiai érveléssel vegyes politikai argumentálást kétkedve hallgatja. Miután kikéri Pardubitz prágai érsek és más egyházi főméltóságok véleményét, Cola sorsa rosszra fordul. Letartóztatják, és ugyan tisztos őrizetben, de most már nem vendég, hanem fogoly a Hradzsiban. VI. Kelemen – megtudva, hogy a tribunus egykori gyámfia kezében van – követeli haladéktalan kiadatását. A szentatya őszintén közli jámbor szándékát: máglyán fogja megégettetni a pokolra való eretneket.

Cola élete a következő években politikai érdekek játékszerévé válik. Az egyébként igencsak türelmes és tekintélytisztelő IV. Károly rossz néven vette a pápától, hogy különféle indokkal folyamatosan halogatja a már rég esedékes császárrá koronázását. Ezért hát úgy dönt, hogy meggyőző érveként használja fel a kezébe került fontos foglyot. A szentatya viszont szeretné karmai közé kaparintani a veszélyes felforga-

tót, aki egykor elragadta tőle Rómát. A húzd meg – ereszd meg játékban Károly végül enged, és 1352-ben kiszolgáltatja foglyát a három főpapból álló delegációnak. VI. Kelemennek azonban számításba kell vennie, hogy nem bánhat kénye-kedve szerint a tribunussal. Nyilvánvaló, hogy a 14. században európai közvéleményről beszélni még naivitás volna, kétségtelen azonban, hogy a kontinens hatalmi tényezői tudomással bírnak erről az extravagáns személyiségről. Meggondolatlan, a pápai tekintélyt is megrendítő lenne őt kénes ingben és szurok-locsolta máglyán a pokolba expedálni. Legalább a látszatot meg kell őriznie. Colát három bíborosból összeállított inkvizíciós bíróság elé állítják. Az első nehézség már ekkor jelentkezik. Egyikük, a művelt és mérsékelt gondolkodású Guy de Bouglone nem vak eszköze a pápai bosszúváagnak. Másrészt a bíróság alacsonyabb rangú, de jogvégzett alkalmazottjai rokonszenveznek az áldozattal, és húzzák-halasztják a tárgyalásokat.

Eközben sorompóba lép a bű barát, Petrarca is. Buzdítja Róma polgárságát, hogy avatkozzanak be hajdani jótevőjüknek, az egykor kedvelt tribunusnak az érdekében. Lavinát indít meg. Perugia, Siena, Pisa és Firenze is megszólal Cola védelmében. Meglepő, hogy nyilvánvalóan nem plebejusi kanóctól begyűjtva, de megdördülnek a nagyagyúk is. Avignonba érkezik Edward angol, Lajos magyar király és IV. Károly császár tiltakozása. Ám Kelemen ekkor már nemcsak a politikai ellenáramlattal, hanem a sötét angyallal is viaskodik. A konfliktust végül az oldja meg, hogy az egymásnak ellentmondó orvostudorok terápiáit elszenvedő pápa végleg leadja Szent Péter kulcsait. Utódja, VI. Ince megszünteti a pert, mivel már bíboros korában is rosszalotta IV. Kelemen konok bosszúhadjáratát. Másrészt Rómában szüksége van egy energikus szenátorra, aki rendet teremt a fenekestül felfordult egyházi államban.

A börtönéből szabaduló Cola már megérte két vágyálma porba omlását; fogsága gyötrelmeitől megtörve, elvállalja a kíméletlen pacifikálás nem túl rokonszenves feladatát. Az Urbsba ötszáz főnyi szedettvedett zsoldoscsapat élén tér vissza. A bárók hatalmának letöréséhez újabb fegyvereket szegődött, bár kincstára kongóan üres. Az egykor méltányos, népparát tribunus már nem finnyáskodik eszközei megválogatásában. Egyéb sarcok mellett megemeli a sóadót, és vámot vet ki a városba irányuló borszállítmányokra. Ezek az intézkedések a köznépet keserítik el, de a módos polgároknak is van okuk a panasz-

ra. A Campidoglióra invitált gazdag kereskedőket a vallatóterembe tessékeli. E „barátságos környezetben” tudakolja meg, hogy mennyivel járulnak hozzá „önként” az államkincstár gyarapításához.

A közfelháborodást maga ellen fordító Rienzo gyanakvóvá lesz, és mindenütt összeesküvést vél felfedezni. Végül már senkiben sem bízik, hisz leghívebb barátját, Pandolfucciót is pártütéssel vádolja meg. A tomboló tribunustól megfélemlített bíróság halálra ítéli az ártatlanságát mindig hangoztató szerencsétlent.

Róma népe, mely 1353. augusztus elsején még a jogrend visszaállítójaként üdvözölte Colát, keserűen csalódott. Október 8-án a kiábrándulás vad dühbe, majd zendülésbe csapott át. A felkelők két hadoszlopa körülfárta és megostromolta a Campidogliót. A tribun hiába kísérelte meg, hogy varázslatos adományával, a szó erejével lecsillapítsa a népharagot, meg sem hallgatják. Végül belátva reménytelen helyzetét, álruhát ölt és menekülni próbál. Már átsurran az ostromlók első hullámán, mikor felismerik. A felbő-

szült népharag másodpercnyi ideig még tétovázik, de az első kardcsapást már követi a bosszúállók megszámlálhatatlan tördöfése.

Nagysága újrámódójának életét ottolta ki Róma népe, ahol ma szobra áll. A reneszánsz kibontakozását egy századdal, az Itáliát egyesítő szabadságharcot közel ötszáz évvel előzte meg. E korán született, jövőbe látó, érzékeny szellemet több európai nemzet művésze burkolta a halhatatlanság varázsköpenyébe.

Dr. Dániel József

Aki megérdemelné egy emléktáblát

A történelmi városközpont rekonstrukciójának része a Grauaug Ármin utca felújítása is. A befejező munkák között szerepelhetne a névadóról egy márványtábla elhelyezése az utca első épületén (vésett arc-kép, dátum és egy mondat: A Bajai Tüdőbeteg gondozó Intézet főorvosa).

Ki is volt ő és miért érdemelné emléktáblát?

1893-ban született Baján. A középiskolát a bajai ciszterci gimnáziumban végezte. Egyetemi tanulmányokat a budapesti tudományegyetemen és Berlinben folytatott. Orvosi diplomáját a budapesti egyetemen kapta meg 1916-ban. Ezután orvosként katonai szolgálatot teljesített a galíciai fronton. 1918-tól 1921-ig a budapesti tudományegyetem I. sz. belgyógyászatán volt orvos, 1922-től már Baján dolgozott belgyógyászként. Bizonyított szaktudása, az egészségügy iránti elkötelezettsége alapján 1923-ban a bajai tisztiorvos megbízta a Bajai Tüdőbeteg gondozó Intézet újjászervezésével.

15 pontban, meggyőző érvekkel fogalmazta meg az intézet működésének feltételeit, szabályzatát. Dr. Borbíró Ferenc akkori polgármester is biztosította támogatásáról. 1924. december 1-jén megindult a munka. A 15 pontban megfogalmazott elképzelés kezdett valóra válni. Beindultak a szűrő vizsgálatok, a diagnosztikai eljárások, a gondozás, a nyilvántartás.

Dr. Grauaug Ármin fontosnak tartotta a felvilágosító munkát, mert vallotta: a gümőkór ellen nemcsak gyógyító munkával, hanem az emberek tájékoztatásával is tenni kell. Ennek érdekében maga is több ismeretterjesztő és tudományos előadást tartott. Egyszerűen, érthetően fogalmazott, példákkal magyarázott. Gyógyítási tapasztalatait több szakmai cikkben írta meg. 1927-től dr. Alföldy Józseffel, a tüdőosz-

tály főorvosával is együtt dolgozott. Közösen is publikáltak több szakmai témájú cikket magyar és német lapokban.

A dr. Grauaug Ármin által végzett munka és egészségügy-szabályozás értékét az is mutatja, hogy a gümőkór gyógyításának országos szabályozásába is beemelték a bajai kezdeményezéseket. Meggyőző példa volt, hogy Baján húsz év alatt felére csökkent a gümőkóros elhalálozás.

Ez a gyógyító orvos milyen volt mint ember?

Házi beteglátogatásra fiákerrel érkezett, de két látogatás között is szaklapokat olvasott, még a fiákerben is. A tudományban előrehaladást fontosnak tartotta. Áldozatkészségét várossszerte ismerték. Minden embert szeretett s minden betegért aggódott. Az elesetteket, szegényeket ha kellett, ingyen gyógyította, kifizette a szükséges gyógyszert, ha tehetett, munkát szerzett az embereknek. Sokan nevezték őt a szegények orvosának.

Összegezhető, szinte minden emberhez (mert jók és gyámolításra érdemesek) szeretet fűzte. Ezt sokan viszonzták, volt, hogy ezt a viszonzást egy tárgy szimbolizálta. Szép példa erre Ady Endre Bibliája, amely francia nyelven íródott, és 1817-ben Szentpétervárott nyomtatták. Csinszka (Boncza Berta) 1932-ben ajándékozta ezt a bibliát Scheer Bernátnak, aki az izraelita elemi iskolában tanított. Grauaug Ármin tanulója volt, majd orvosa lett Scheer Bernátnak. Scheer Bernát halála után lánya, Preisz Adolfné (sz. Scheer Berta) apja kívánsága szerint dr. Grauaug Árminnak ajándékozta a Bibliát 1937-ben. Dr. Grauaug Ármin hagyatékából került végül Baja város könyvtárába ez a mű.

A történelem vihara beavatkozott dr. Grauaug Ármin életébe is. Az 1944-es fasiszta árhullám elvette tőlünk. A halálvoznat elvitte őt is. S amikor az egyik vagonból segélykérés orvosért kiáltott, ő azonnal ment volna. Vitte őt hitvallása: a beteg ember feltétel nélküli szolgálata, de a vagont felvigyázó katona gondolkodás nélkül lelőtte. 1945 tavaszán ért véget élete.

Zsombor György, Grauaug Ármin unokája, aki „pszeudobajainak” becézte magát, mert csak gyermekkori emlékek kötötték Bajához, szintén dédelgette azt a gondolatot, hogy nagyapja tiszteletére emléktáblát helyezzen el. Haláláig nem sikerült a szeretetet kifejező kívánsága.

(Forrás: Him László, Szaulich Antal: *Bácskai fejek*, 1928. Baja.

Dr. Abonyi József: *Dr. Grauaug Ármin mártírhalálának 60-ik évfordulójára. Honpolgár*, 2005. június.

Dr. Kovácsné Sarok Éva: *Apám története. Szegények orvosa. Honpolgár*, 2005. június.

Zombor György: *Internet/index/forum*
Dr. Szentjóni Szabó Tibor

Védendő védtelenek: a közönséges nünüke

A folyóiratunk sorozatának mostani számában sorra kerülő közönséges nünüke (*Meloë proscarabaeus*) bemutatását elsősorban az életciklusából adódó jelenlegi – azaz tavasztól nyár elejéig tartó – láthatósága indokolja. Jártunkban-keltünkben leginkább ilyenkor figyelhetünk fel a nünükék legelterjedtebb magyarországi fajára, és reményeink szerint cikkünk tükrében ezek a találozások is hozzásegíthetik, továbbá ösztönözhetik lapunk olvasóit a bennünket körülvevő élővilág alaposabb megismerésére.

A rovar élőhelyeül a napsütötte, meleg és száraz erdőszegélyeket, valamint a délre néző lejtőket választja, ezért nem meglepő, hogy például a Pandúr-sziget nyári gátján a tavaszi, még rövid levelű fűben lustán mozgó példányok könnyedén észrevehetőek. Az elterjedési területét tekintve európai faj a magasabb hegyek és a zárt erdőálmányok kivételével bárhol felbukkanhat, előfordulása helyenként gyakorinak mondható. A 10-35 milliméter hosszúságú közönséges nünüke kissé lilás csillogással fémesen sötétkék színű (majdnem fekete). Méreteit tekintve, a nőstény jelentősen nagyobb a hímnél: előbbinek különösen pete- rakás időszakában duzzad hatalmasra az egyébként igencsak tágulékony potroha. A rovarnak nincs hártvány szárnya, a rövid, pikkelyszerű szárnyfedők láthatóvá teszik potrohszelvényeit. Az ivarak meghatározását előzők mellett csápjaik megfigyelése segíti, amely a nőstényeknél közel egyenes, míg a hímeknél középtájon térdesen, mintegy 90°-os hajlítást figyelhető meg (a forma teszi lehetővé, hogy a hím nász közben párja csápját simogassa).

A nünüke szaporodási stratégiája csupán néhány utód kifejlődését képes eredményezni, ezért a nőstény a siker érdekében igen sok petét (a szakirodalom szerint számuk 4000 és 10000 között van) rak le. Mint az élővilágban már annyi fajnál megfigyelhet-

tük-megszoktuk, az új nemzedék útnak indításával-létrehozásával a szaporodott példányok tulajdonképpen elvégezték feladatukat: a párást követően rövidesen elpusztul a hím, és a pete- rakást követően hamarosan követi őt a nőstény is. A kis gödrökbe lerakott petékből nagyjából egy hónap múltán kikelő lárvák életük újabb állomásaként felmásznak a növényekre, és azok virágain meghúzódnak vára- koznak a szerencsére. Az első lárvaalak lábain három karom látható, ezért elnevezésük háromkarmos lárv (triungulinus).

Legfőbb törekvésük, hogy egy, a virágra látogató vadméhféle bundájára felkapaszkodva annak ivadékbölcsőjébe jussanak. Ha más rovat választanak, akkor elpártol tőlük a szerencse, és előbb-utóbb elpusztulnak. A megfelelő gazdaállat meglétele a kulcsa az egyedfejlődés sikeres folytatásának, amely csupán igen kevés lárvának adatik meg (ez az oka a nagy mortalitásnak). A parazita életmódú lárv a fészkekbe kerülve először felfal egy méhpetét, ezt követően elfoglalja annak helyét, majd vedlés után felveszi a második lárvaalakot. A továbbiakban a gazdaméh felhalmozott táplálékkészletén (méz és virágporán) élősködve növekszik tovább, a telet mozdulatlan álbábként vészeli át. Újabb vedléseket követően a lárv végül elhagyja a fészket és a megfelelő fejlettségi állapotot elérve bebábozódik: a kifejlett alakot tavaszra éri el. Az ilyenkor szemünk elé kerülő nünüke táplálékát az ebben az év- szakban még zsenge fű és más növények (ibolyák, boglárkák és hasonló) levelei képezik, falatozó példányokat főleg a reggeli és esti órákban láthatunk. Emellett a rovar a virágok nektárját nyalogatja, de nem veti meg azok virágporát sem.

Ha a rovarat ingerlik, megtámadják vagy egyszerűen csak kézbe veszik, akkor védekezésképpen térdizületéből sárga színű, maró és mérgező hatású cseppet választ ki. Ennek kapcsán kell megemlíteni, hogy a nünükék a hólyaghúzó bogarak (*Meloidae*) családjába tartoznak. A rovar által kibocsátott anyag – a kantaridin, vagy másképpen leírva cantharidin – a bőrön hólyagosodást okoz, innen ered a hólyaghúzó elnevezés. A hatóanyagot

Jól kivehető a röpképtelen nünüke egyik csökevényes szárnyfedője (méretes potroha és közel egyenes csápjai alapján nőstény a képen látható példány)

már az ókortól kezdve igyekeztek a gyógyítás szolgálatába állítani. Felhasználták geny- nes sérülések kezelésére és ismerték vesé- re gyakorolt, vizelethajtó tulajdonságát, de próbálkoztak vele afrodisziákumként is. Óvatlan felhasználása, továbbá mérgező hatóanyagának nem kellő ismerete számos esetben a kezelték súlyos megbetegedését, esetenként halálát okozta, ezért a 19. század végére már inkább csak külsőleg használt szerek készítéséhez használták.

Dr. Nebojszki László

Gödörásás a pete- rakáshoz

BAJAI HONPOLGÁR

Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő:
Bálint László

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bálint Attila, dr. Dániel József,
Jász Anikó, Kóthencz Kelemen, Kovács Zita,
dr. Laki Ferenc, dr. Mayer János,
dr. Nebojszki László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Számlaszám: 11732033 20030119

Postacím:
6500 Baja, Oltványi Imre u. 14.
Telefon: 79/325-599

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

**KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.**